

חלק ג: יעודה ומעמדה של האשה בישראל

על מעמד האשה

שאלה: מהי גישת התורה ל"שוויון זכויות האשה"?

היהדות איננה מכירה בזכויות יתר של הגבר או בזכויות יתר של האשה. בעיני התורה, הגבר והאשה אינם נושאים למאבק תחרותי על הקניית זכויות לעצמם. כאשר לחובות — "השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה" (בבא קמא, ט"ו, א).

לטוענים, שהתורה פטרה את האשה ממצוות ובזה היא מקופחת לעומת האיש, יש להסביר כי פטור זה ניתן לאשה משום שהיא עסוקה באותה שעה במצוות אחרות, שהגברים פטורים מהן.

שאלה: מהי גישתך האישית לעמדת הנשים הלוחמות ל"שוויון זכויות האשה"?

כשמדברים על דרישה למתן "שוויון זכויות לאשה", מן הראוי לברר מהי משמעות הדרישה. אם פירושה הוא "שכר שווה לעבודה שווה", או הכרה בעבודתה של עקרת הבית בביתה כבמשלוח יד, כי אז מדובר בשוויון זכויות עמו אני מסכימה בהחלט.

רחל נריה / מול מבוכת המתירנות

אך אם מתן "שוויון" זה פירושו שבכל התחומים השונים כמו אלקטרוניקה, מכונאות, טייס, רפואה, הנדסה ועוד, צריכות הנשים לאייש 50% מהמשרות ואם לא כן הן מקופחות, או אינן מממשות את הפוטנציאל שלהן, כי אז אני רואה את הדברים אחרת.

נשים אכן שוות לגברים מבחינת הכישורים האינטלקטואליים שלהן, והן מסוגלות להגיע בכל תחום להישגים גבוהים, אך עליהן לפתח את הכישורים בהתאם לנטיות שלהן ולאורח החיים שלהן: הן אינן צריכות להתייחס דווקא אל המקצועות ה"גבריים" כיוקרתיים ובהתאם לכך למדוד את הישגיהן ולטפח את שאיפותיהן.

אם לנשים מסוימות יש נטיות למקצועות הנחשבים כ"גבריים", הרי שעליהן לעסוק בהם; אך אין שום הכרח, למען הנפת דגל ה"שוויון", לעסוק דווקא במקצועות אלה ולראות בזה אתגר מיוחד.

שאלה: האם את רואה מקצועות מסויימים כמתאימים יותר לנשים, מאשר לגברים?

מאחר שעל-פירוב נוטה רובם של הגברים ללימודים ריאליים, רצוי שהנשים תעסוקנה במקצועות הומניים, הקשורים בנושאי החברה והמגע הבין-אנושי וכן בתחום האמנויות, המעשיר את הנפש. באופן זה יושג האיזון בין שני הכוחות, שכן במשפחה צריכים לבוא לידי ביטוי שני כוחות הנפש: השכל, והרגש.

כמובן, קשה מאד להכליל. לפעמים יכול להיווצר איזון כאשר שני בני הזוג מגלים נטיות שונות מן הרגיל. החשוב בעיני הוא שהמניע של האשה, לבחירת המקצוע, יהיו נטיותיה האישיות בלבד.

שאלה: האם אין את רואה את עבודות הבית כפחות-ערך לעומת עבודה נקייה, יצרנית, מחוץ לבית?

יש להפריד בין עבודות בתחום משק הבית, שהן עבודות היכולות להתבצע על-ידי בעלת הבית ועל-ידי עוזרת, לבין הייעוד הרוחני של יצירת הבית, שכל העבודות האלה הן רק אמצעי להשגתו.

יצירת מסגרת משפחתית שבה קיימת אווירה חמה ומלכדת של כל בני המשפחה, בניית קן משפחתי, בו כל אחד מבני הבית מרגיש בנוח, הקמת

מערכת יחסים בין-אישית חיובית, בה יש רצון להעניק ולתרום — יצירה זו היא אומנות וזהו תפקידה העיקרי של האשה, המחייב מאמץ נפשי רב, כישורים מתאימים ונכונות רבה.

בימינו, במקום להפליג בחשיבותה של הקמת המסגרת המשפחתית, ממעיטים בערכה ומזלזלים בעבודות הבית שהן חלק חיוני במערכת זו. במקום לדבר על גידולם וחינוכם של הילדים, שזו יצירה וחכמה גם יחד, מדברים על "חיתולים". במקום לדבר על יצירת אופי נעים בבית התלוי, בין השאר, גם בנקיון — מדברים בביטול על "ספונג'ה". התחושה, כאילו תחזוקת הבית היא עבודה טכנית משעממת, עלולה להביא לזלזול כלפי יצירת התא החברתי הראשוני, המשפחה.

שאלה: מהו תפקיד האשה בחברה?

תפקידה העיקרי של האשה ותרומתה לכלל החברה הם, ראשית כל, בטיפוח תא משפחתי שליו ורגוע; עליה לאפשר גידול ילדים בריאים בגופם וברוחם, המסוגלים להיות אזרחים טובים בחברה, ולאפשר גם לאבי המשפחה למלא את תפקידו מחוץ לבית במירב היעילות. באופן זה נעשית אף האשה שותפה ביצירתו של בעלה, שאלמלא עמלה לא היה מסוגל הוא לבצע את עבודתו בשלמות. ועל כך העיד התנא רבי עקיבא: "שלי ושלכם — שלה הוא".

עם זאת: אשה, המסוגלת לתרום לחברה גם בתחומים נוספים ויש לה כוחות גוף ונפש לעמוד במטלה הכפולה — תבוא עליה ברכה.

שאלה: החברה המודרנית מעודדת את יציאת האשה לעבודת-חוץ ומודדת בזה את התקדמותה של החברה. מה דעתך בנידון?

החברה המודרנית מודדת את התקדמותה במדדים טכניים במיוחד ובאחוזי הכוח היצרני שלה, לרבות כוח העבודה של האשה. אך אל לנו לשכוח שהחברה המודרנית מעודדת את הצריכה הפרטית ומאלצת את האשה לצאת לעבודה מחוץ לבית, כדי לעזור בפרנסה. הווה אומר: על האשה לעבוד כדי שתוכל לרכוש את מוצרי המותרות.

אין החברה המודרנית שואלת, וגם איננה יכולה למדוד, מה המחיר בכוח ובעצבים, שהאשה משלמת עבור הזכות הזאת להקרא "אשה עובדת", ובאיזו מדה זה משפיע על חיי המשפחה.

שאלה: מהו מעמד האשה בעולם התורה?

כשמדברים בימינו על מעמד האשה לעומת האיש, ההנחה היא שקיימים שני טיפוסים שונים זה מזה ומנוגדים באינטרסים שלהם. לא כן מנקודת מבט אמונית: ייתכן שמעמד האשה בחברה, בגלויות שונות, הושפע במידה מסויימת מיחס הציבור לאשה באותן החברות שבקרבן חיו היהודים. אולם, לאמיתו של דבר, בתורה קיים שוויון מלא בין המינים. הגבר והאשה יחד משלימים זה את זה כ"אישיות זיווגית" אחת: "זכר ונקבה בראם... ויקרא שם אדם". יחד הם באים למלא את הייעוד האלוקי של הקמת המשפחה ובמסגרת זו חייב כל אחד מהם, על-פי כישוריו, למלא תפקידים מסויימים כדי שהתא המשפחתי יתפתח בצורה הטובה ביותר.

אין לייחס חשיבות רבה יותר לעבודת הבעל מחוץ לבית, מאשר לעבודתה של האשה ביצירת הקן המשפחתי החם בתוך הבית, עיקרו של הבית.

גם המזמור "אשת-חיל" (מתוך ספר משלי) והעובדה ששרים אותו בכל תפוצות ישראל כליל-שבת, מעידים על ההערכה וההערצה של הבעל כלפי אשתו העמלה בחריצות בצורכי הבית. "עקרת-בית": שהיא עיקרו של בית.

חינוך הבת בימינו

כשמדובר על חינוך הבת בימינו יתכן להתכוון לאספקטים שונים: חינוך מקצועי, חינוך דתי וכדומה. אומר מראש: כוונתי, בדברי, בעיקר לחינוך הבת לקראת תפקידה בעתיד כאשה ואם, שבידה המפתח לבניין הדור הבא. ואם נאמר שבעניין זה של בניין הדור הבא יש לה לבת שותף, הנני מודה שחלק מהדברים מכוונים גם לחינוך הבן כבעל ואב בעתיד.

הרמח"ל, בהקדמתו ל"מסילת ישרים", מקדים ואומר שאיננו בא "ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא", הוא אומר "ברוב דברי אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסופקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם, וכנגד מה שאמיתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה".

אף אני אינני באה לחדש כי אם לנסות ולנתח בקול את המצוי בנושא זה של חינוך הבת בימינו לקראת תפקידה בעתיד ולבחון את אבני הנגף בדרך להשגת המטרות של חינוך בת ישראל כשרה.

מושג המשפחה איננו מובן מאליו

בדקתי את מטרות החינוך הממלכתי-דתית ומצאתי כי ד"ר גולדשמידט ז"ל, בחוברת על החינוך הממלכתי-דתית, מדבר על הצורך ב"שויון הבת בחינוך הדתי על ידי הגברת לימוד התורה שלה או יצירת תמורה בעלת ערך מחנך שווה" (ללימוד של הבנים). אבל זה אינו נוגע לחינוך לחיי משפחה.

ובכן בדקתי לצורך זה את ספרי הלימוד הנלמדים אצלנו, מכיתה א' ועד ח'. בספרי העברית של כיתות א'-ב', ואפשר לומר גם ג', מצאתי פרקים על בית חם; בכיתה ד' עסקו בעיקר בנושא כיבוד אב ואם, בכיתה ה' עסקו בהרגשות ילדים. בספרים המיועדים לכיתות ו'ז'-ח', אין מדור על המשפחה.

מבינה אני את הסיבה לכך: מה יש לדבר על המשפחה כשכל ילד וילד ב"ה חי בתוך המשפחה, גדל בקרבה ובאופן טבעי רואה את עצמו כבונה משפחה. ואולם נדמה לי, שגישה זו היא פשטנית מדי. היא היתה נכונה ומוצדקת בשעה שמרבית הבתים היו שלמים, כשהשינויים החברתיים היו מזעריים וכל בת יכלה ללמוד מאמא שלה וכל בן מאביו. לא כן עכשיו, כאשר הבת חיה בעולם שונה מעולמה של אמה. היא לומדת בימי נעוריה ומקבלת פחות הכשרה מעשית לעבודות הבית, והיא ממשיכה לעבוד גם אחרי נישואיה.

האמנם "המשפחה מתה"

האשה בימינו עצמאית יותר ואיננה מקבלת בפשטות את סמכותו העליונה של בעלה, דבר היוצר לפעמים מתח ומחייב להכשיר אותה ואותו ליותר התחשבות הדדית, ליותר הבנה הדדית במסגרת שוויונית. עבודת האשה מעלה גם את השאלה של סדר עדיפויות בחיים: מה קודם, עבודה מחוץ לבית או הנהלת משק הבית.

בנוסף על כך הבת חיה בעולם פתוח, עולם של גרויים, עולם מתירני בדיבור, בלבוש ובהתנהגות. ברוב המקרים היא חיה בחברה מעורבת, בה יחסי-חברות נחשבים לגיטימיים ואפילו רצויים מאוד.

גם עניין הקמת המשפחה איננו ברור בימינו. אנחנו חיים בתקופה הנקראת תקופת "משבר המשפחה". פעם ראיתי כותרת באחד העיתונים: "האמנם המשפחה מתה?". העיתונים בארץ, וכבר לוא דווקא עיתוני הנשים, מדברים בגלוי ובסלחנות על בגידות, על חיי זוגות ללא נישואין ועל משפחות חד-הוריות.

מחקרים מגלים שבארץ, בשנים האחרונות, אחוז הנישואין קטן ואחוז הגרושין גדל; מספר המשפחות המעוררות הוא בלתי מבוטל, המתירנות הפכה לאידיאולוגיה כסמל ל"קידמה" והנוער קולט את כל הדברים ומתחיל לפקפק אם אמנם טמון במשפחה יסוד אושרו של האדם. הרבה פעמים רואים בני הנוער את המשפחה, בעיקר אם הם גדלים בבית שאין בו שלמות, כאילו יסוד המשפחה קשור בעיקר עם עול ובעיות, ואילו חיי האושר והסיפוק הם בעצם מחוץ לבית.

משום כך נראה לי, שעלינו להעמיד בפני עצמנו את השאלה: האם מותר לנו להמשיך בשיגרה, בהוראה הרגילה המקנה מידע בשטחים שונים במטרה להכין את הבן או הבת לקראת מלחמת הקיום, לעבודה ולמקצוע, ובה בשעה להתעלם מחינוך לקראת אותו יסוד חיוני: הקמת תא משפחתי בריא ושלם, שבו תלויים אושרו ושלוותו של הפרט, ורווחתו וקיומו של הדור הבא.

הגישה המודרנית

הגישה המודרנית גורסת כי בעייתו המרכזית של האדם הוא היישום העצמי של כישוריו, וכי סיפוקו ורווחתו של האדם הפרטי צריכים לעמוד במרכז האתגר החברתי; פלומר: זכויות הפרט הן החשובות, ולא חובותיו.

גם הגישה למשפחה הושפעה מאידיאולוגיה זו. הקמת המשפחה, או

עצם קיומה, מותנים במידת הנוחיות ואספקת הצרכים של "האני הפרטי" של כל אחד מבני הזוג, והשאלה שכל אחד מבני הזוג שואל את עצמו איננה "מה אני צריך לתרום למען המשפחה?" אלא: "באיזו מידה אני יכול ליהנות ממנה?". כל אחד מבני הזוג מצפה כי השני יספק לו את המקסימום וברגע שהציפיות אינן מתמלאות בדיוק, הדרך לגרושין פתוחה.

שיויון לעומת קיפוח

אשר למעמדה של האשה, השקפה אחת המקובלת כשמרנית רואה בבת ראשית כל את היצור הנשיי, האם והאשה, ורואה את עיקר תפקידה כאם ועקרת הבית, שבוה באה אישיותה לידי ביטוי.

ההשקפה השניה הנקראת מודרנית רואה באשה ראשית כל את האדם, השווה לגבר בכישוריו וביכולת פעילותו, ולכן איננה מוצאת לנחוץ להבליט את הייחודי, את היסוד הנשיי, שבעיניה הוא אך ורק תוצאה של חינוך במשך דורות ושל תדמית שנדבקה אל האשה. אם האשה הופכת לאם, דבר שמחייב אותה להיות באותה תקופה קשורה יותר לתינוקה, הרי במקרה של מספר ילדים קטן במשפחה אין בתקופה קצרה יחסית זו בחייה, כדי להטביע עליה חותמת מיוחדת המצמצמת את אפשרויות התפתחותה.

גישה שניה זו רואה בראשונה גישה מקפחת, המצמצמת את מהותה ויכולתה של האשה ורואה בדמיון לגבר, ובהשתתפות האשה בכל השטחים שבהם הגבר מתפקד, שוויון וקידמה.

כתוצאה מגישה זו מערכת הלימודים הכללית בבתי-הספר עד לגמר התיכון הנה אחידה לבנים ולבנות, בעיקר בחינוך המעורב. על אף החלוקה למגמות וההשתדלות לתת לכל אחד את הכיוון האישי הרצוי לו, מערכת החינוך רואה לעצמה מטרה להכשיר את הצעיר והצעירה בעיקר לקראת מלחמת הקיום, ומשתדלת לתת להם כלים מתאימים להתמודדות. הסיסמה היא: "מתן הזדמנויות שוות", ומבית הספר ועד לאוניברסיטה אנחנו מעבירים את המסר של חינוך שוויוני לבן ולבת.

לאחרונה אף הוקמה ועדה למעמד האשה בחינוך, ולא אחת נשמעה שם הרעה שצריך לבטל את ספרי החינוך הקיימים, בהם מבוטאים הסטריאוטיפים של האשה כעקרת-בית, ולהעמיד במקום זאת דמות אשה הפעילה בכל שטחי החברה. זאת מאחר ובדמות זו, של עקרת בית, יש משום פגיעה באשה.

סירים, ספונג'ה, חיתולים

דעה זו מבטאת את השאיפה לשוויון בין האשה לגבר ואת ראיית המקצועות הגבריים כנכבדים וחשובים מן המקצועות המקובלים כנשיים. לפי זה האשה חשובה יותר בשעה שהיא עוסקת בעבודות מחוץ לבית, מאשר בשעה שהיא עוסקת בעסקי הבית. מכאן גישת הפיחות שחל ביחס לעצם התפקיד של עקרת הבית והאם.

האשה הצעירה מרגישה מתוסכלת כשהיא חייבת פתאום, אחרי נישואיה, לעסוק בבית בכל מיני שטחים הנראים לה פחותי ערך, שאין לה עניין בהם והיא לא הוכשרה לקראתם (אלא אם כן אמה חינוכה אותה לכך).

לא אחת שומעים מאשה צעירה, ממורמרת: "משעמם לעסוק בעסקי הבית, להתעסק כל הזמן בסירים, בספונג'ה, בחיתולים. אין לי כוח ועצבים לכך!". מביטויים כאלה אנחנו לומדים כי הבת המודרנית, הרגילה להעריך לימודים מופשטים או עבודה יצרנית מחוץ לבית, איננה רואה בעיסוק בענייני הבית שום יסוד שהוא מעבר לעניינים הטכניים השגרתיים, שלמעשה אינם אלא דברים חיצוניים ואינם מבטאים את המהות האמיתית של הבית.

האם החשיבות היא בצחצוח ובהברקה החיצונית של הסיר או שהחשיבות היא בעצם הבישול? והרי הכנת האוכל לבני המשפחה היא ביטוי לדאגתה של האם לבריאות משפחתה ולרצונה להנות את אהוביה במאכלים שהם אוהבים. כנ"ל הספונג'ה: זאת הדרגה הנמוכה ביותר של תשומת לב לבית, כדי שיהיה נעים לחיות בו. טיפוח הבית על-ידי תשומת לב לאגרטל, לתמונה ולפרח יוצרת את הייחודיות של הבית, את האוירה.

הדוגמא הבולטת ביותר לבעייה זו היא הבוז לחיתולים המלוכלכים. החיתולים מסמלים בעצם את גידול הילדים, אולם ישנה לפעמים התעלמות גמורה מן הצד החיובי, מהשמחה והנחת שבגידול הילדים, והתרכזות גמורה בצד השלילי, בטרדה ובעמל הקשורים בזה. והגיעו הדברים לידי כך שסטודנטית בטכניון, שנולד לה ילד אחרי שנת נישואין ראשונה (כניגוד למקובל בחוגים אלה), נשאלה: "נו, מה שלום המטרד שלכם?". גידול ילדים אכן הפך למושג של מטרד בלבד.

הבעל הממשיך "להתקדם"

יתכן שמה שפוגע באשה הצעירה כעיקר — זאת ההרגשה, שהנה בעלה, שכל הזמן צעד יד ביד אתה, עוכד בחוץ וממשיך לעסוק בשטח הפעילות שלו ולהתקדם ואילו היא, שלמדה כמוהו והתפתחה כמוהו, חייבת עכשיו לעסוק בענייני השיגרה שבבית. ולא עוד אלא שהוא מצפה שהיא בלבד תעסוק בכל העבודות הנשיות, "הנחותות", ולפעמים אינו מבין את הצורך וההכרח להיות שותף בעבודות הבית.

במחקר שנערך על-ידי ד"ר אורית איכילוב מאוניברסיטת תל-אביב נתברר, שקיים שוני בציפיות לקראת הנישואין בין הבחורים והבחורות. בו בזמן שמרבית הבחורים שמרניים יותר ביחס לחלוקת התפקידים במשפחה, הנה רוב הבחורות מצפה לשותפות-יתר אחרי הנישואין ולגמישות בחלוקת התפקידים.

בתנאים טובים נתפס הבית כעניין של שותפות: כל אחד צריך להקדיש לו 50% וכל אחד דואג שהשני לא יקפח אותו ולא יפחית את חלקו בשותפות. זהו, כביכול, חוזה של קשר בין שני בני הזוג, לנוחיותם ורווחתם לשם חיי אישות לגיטימיים והולדת ילדים חוקיים, וכל אחד מהם מצפה מזולתו כי ישתדל להנעים לו ולהקל על חיו.

גישה זו חודרת גם לציבור הדתי והופתעת, לפני זמן מה, לשמוע גם מבחורה דתית הגדרה לגבי האופן בו היא רואה את חיי הנישואין: "חיי נישואין", היא אמרה, "הם המשך לחיי הרווקות בתוספת חיי אישות".

ובחורה דתית אחרת, בת 24, בוגרת מכללה ומורה מאוד מוצלחת, התלבטה בנוגע לבחור מוצלח שהוצע לה. בעצם הוא מצא חן בעיניה, אך קשה היה לה להתחתן אתו מאחר שהיא חששה פן בחיי הנישואין אתו, מאחר שהוא אדם בעל הכרה ואישיות מגובשת, היא תצטרך לעתים לוותר לו והיא כשהיא צריכה לוותר מרגישה כאילו יש לה "פרפרים" בכטן...

כשהסברתי לה כי עניין המשפחה מחייב תמיד ויתורים הדדיים, כי לא יתכן שאחד מבני הזוג יגש לנישואין בדעה שתמיד יצטרך בן הזוג השני לוותר לו וכי בחיי משפחה צריך להגיע למסקנות מתוך שיתוף והסכמה הדדית, היא התפרצה: "אם כן מדוע אין מכינים אותנו לקראת זה, מדוע לא דברו אתנו אף פעם אחת על כך? החינוך להתנהגות הבין-אישית צריך להכלל במסגרת הלימוד והחינוך ולהיות מודגש כאחד היסודות העיקריים, המאפשרים חיי משפחה.

"עלי לדבר על כך עם חברותי", הוסיפה אותה צעירה, "שהרי זהו אחד הדברים המפריע להן למצוא בן זוג. הן חושבות שבן הזוג מוכרח בדיוק להתאים להן, ואינן מבינות שהן צריכות גם להתאים את עצמן אל המועמדים לנישואין".

מסקנותיו המוטעות של הנוער

אין פלא, איפוא, שללא ההכרה בחשיבות התא המשפחתי, ללא הכרה בצורך בהסתגלות הדדית וללא הבנת האמנות, הנדרשת לשם יצירת האוירה הנעימה והשלווה בבית, נראים כל ענייני הבית טכניים בלבד. אין הערכה ליצירה שבהולדתו וגידולו של הדור הבא וכל הקשור בעבודת הבית הופך להיות מזולזל, כענין ממדרגה שניה ושלישית בהשוואה ליצירה שמחוץ לבית.

בית כזה באמת שווה פחות: הבקיעים בו מרובים יותר והוא רגיש יותר לבעיות השוויון והסמכות ולבעיית חלוקת התפקידים. אם נוסיף לכך את בעיית המתירנות, הפזילות החוצה והבגידות, לא נתפלא על כי בעולם המודרני אחוז הגרושין גדל והולך ובמקומות מסויימים הוא כבר מגיע ל-

50%. לא מזמן התפרסמה כתבה ב"מעריב" ובה נאמר כי באזור גבעתיים, שבו ציבור הנשים האקדמאיות והעובדות גדול יותר, אחוז הגרושין מגיע ל-25%. העובדה שהתגרשו רק 25% איננה מבטיחה שאלה אשר אינם מגיעים לרבנות בתיהם אמנם שלמים, ושהדור הצעיר גדל בהם באוירה של אהבה ובטחון.

בקיצור: מוסד המשפחה חולה ולבני הנוער קשה להזדהות אתו. כפי שציינתי, מוציאים בני הנוער מסקנה לפיה עיקר חיי האושר והסיפוק נמצאים מחוץ למסגרת הנישואין. בעיות אלה חמורות במיוחד בשכונות מצוקה ובעיירות הפיתוח, שם חסרה לפעמים הזדהות עם ההורים ואילו החוץ "המודרני" זוהר וקורץ.

שמעתי פעם מפיו של פרופ' הראל-פיש: "הגויים יכולים להרשות לעצמם לערוך נסיונות בשטח המשפחה במשך דור אחד או יותר, והדרך המתירנית היא אחד הנסיונות שלהם. הם יכולים להרשות לעצמם להכשל, ואילו אנו איננו יכולים להרשות לעצמנו זאת. במשפחה היהודית יש מיסוד ההנחלה, ואם אין משפחה אין הנחלה וכך נגדעים עוד ועוד אברים מגוף האומה".

משום כך נדמה לי שאנו, אנשי הציבור הדתי המעורה בחיים הכלליים במדינה ומושפע מהם, בהכרה ומתחת לסף ההכרה, צריכים לשאול את עצמנו: האם אנחנו עושים די למען חינוך לקראת הקמת הבית היהודי, האם אנו מקדישים לכך מספיק מחשבה, יוזמות ומשאבים, בהתאם למשימה החשובה?

לחנך לאימהות

מאחר שבשטח זה אין אנחנו יכולים עוד לסמוך על הבית (כשם שיכולנו בעבר), עלינו להגיע למסקנה כי מה שהנער, או הנערה, לא יקבלו בבית הספר הדתי — הם לא יידעו לעולם.

עלינו להגדיר לעצמנו את המטרה בחינוך הכת: למה רוצים אנו לחנך? איך רוצים אנו לראות את החוצר המוגמר?

אני מציעה כי נשאף לחינוך בת ישראל כשרה, השואפת ומסוגלת לבנות בית יהודי נאמן ומסוגלת למלא את תפקידה, ראשית כל כאשה וכאם.

אני יודעת שהגדרה זו מעוררת שתי שאלות: א) שאלה הנוגעת לצדדים המטוויים: איך עושים זאת? ו-ב) שאלה עקרונית, שנשאלה גם על-ידי רבנית נכבדה, בהזדמנות מסוימת: האם אנו מחנכים ראשית כל את האדם או ראשית כל את האשה, כאילו קיים ניגוד בין השנים? היא הוסיפה ואמרה שבימינו אין לחנך את הבנות כאילו רק בחיי משפחה הן תמצאנה את אשרן ואת הגשמתן העצמית, מאחר שבימינו, בגלל עודף מספר הבנות על מספר הבנים, ידוע מלכתחילה שלא כל הבנות תוכלנה להתחתן — ומדוע לחנך לאידיאל אשר לא יוכל להתאים לאחוז מסוים של בנות, דבר העלול לתסכל אותן וליצור אצלן הרגשה של אומללות? מוטב, לדברי אותה רבנית, להעמיד לבנות את אידיאל פיתוח האישי העצמית, כך שהן תראינה עצמן ראשית כל כבני אדם, ותשתדלנה לפתח את כישוריהן כבני-אדם. אם תצלחנה להתחתן — מה טוב, ואם לא תצלחנה — גם אז תרגשנה עצמן בטוב.

כראיה הביאה הדוברת את הסברו של בעל ה"עקדת יצחק" לרוגזו של יעקב אבינו ביחס לרחל. לכאורה היתה רחל מסכנה, היא ציפתה לפרי בטן ובלעדיו לא היו חייה חיים. על כן היא זועקת: "הבה לי בנים, ואם אין — מתה אנוכי!" — האם מוצדקת תגובתו של יעקב, אשר במקום שידגיע אותה ויאמר לה, כמו אלקנה: "הרי טוב אני לך מעשרה בנים" — הוא כועס עליה: "ויחר אף יעקב ברחל", ושואל אותה: "התחת אלהים אנוכי, אשר מנע ממך פרי בטן?"

אלא, מסביר העקדת-יצחק, האשה היא בעלת שני מישורים המתבטאים בשני שמותיה: א) חוה — אם כל חי. ב) אשה — כי מאיש לוקחה. יש בה היסוד הנשי והיסוד האנושי הכללי ואם אין היא מצליחה ליישם את הצד הנשי הרי עדיין אין אישיותה לקויה, עדיין אין חייה חסרי תוכן ותכלית. במקרה כזה עליה להשתדל לבטא וליישם את כישוריה כאדם.

"התא הראשוני של האומה"

המציאות של ימינו היא עגומה, אם כתוצאה מאידיאולוגיה זו ואם בגלל

כל הסיבות שמנינו. עובדה היא, שגם כשמתחתנים אין יודעים את הסוד של החיים יחדיו, של בניין הבית השלם והבריא — והתוצאות הן הרסניות. גם בקרב הציבור הדתי גדל והולך אחוז הגרושין ולכן נראה לי שעם כל הכאב והטרגדיה אשר אחוז מסוים של בנות עלול להתקל בהם, אין אנו יכולים לוותר על החינוך לאידיאל של הקמת בית יהודי נאמן ועל מתן כלים אידיאולוגיים ורגשיים לבנות, על-מנת לעזור להן בהתמודדות המצפה להן.

הקמת בית יהודי עם ההווי היהודי, הווי של תורה ומצוות, מהווה יעוד ומצוה ולא בעיה פרטית בלבד, של אדם המחפש את נוחותו ואושרו כמקובל בעולם החיצוני המודרני.

זהו מקום המפגש בין צרכי הפרט והכלל. הפרט אמנם מחפש בו את נוחותו ואושרו, אך יחד עם זה זהו התא הראשוני של האומה. כאן קיימת ההמשכיות וההנחלה של ערכי העם לדורות הבאים וכאן מתחזקים האמונה והבטחון. בעתיד העם והארץ.

בשבע הברכות, הנאמרות תחת החופה, מתמזגים צרכי הפרט וצרכי האומה במסגרת תכנונו של הבורא. קיימת ברכת "יוצר האדם", ברכת "שהכל ברא לכבודו, והתקין לו ממנו בניין עדי עד", יחד עם "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה": השמחה הלאומית והשמחה הפרטית, מתבטאות בציון כאחת.

ובכן חינוך הבת מחייב, ראשית כל, חינוך לאתגר של הקמת בית בישראל.

ברצוני לנתח את ההגדרה ביתר פרוט, ולוא דווקא לפי הסדר. אתחיל מן הסוף: "למלא את תפקידה, ראשית כל, כאשה וכאם".

הדרך אל האושר

המושג: "למלא את תפקידה" הוא אנטייתיזה לגישה המקובלת, לפיה אדם שנולד — מטרת היוולדו היא שיהיה מאושר. והרי חשוב להיות מאושר, ליהנות מן החיים, לשאוף ל"כיף". מכל צד ועבר משמיעים לנו

זאת בכרזות פרסומת: "כיף להיות צמא — שתה קינלי", "קוקה קולה — טעם החיים", וכן הלאה. ואולם ביהדות הגישה היא שאדם שנולד יש לו תפקיד בעולם, כשם שלעם ישראל יש תפקיד בעולם. הבעיה היא לא מהן זכויותי בעולם הזה אלא, כדברי רמח"ל: "מה חובתי בעולמי?" ואם נולדתי אשה, הרי ראשית כל עלי לחיות את חיי כאשה. עלי גם לדעת מהם הכישורים בהם חנן אותי הקב"ה, כי גם הם לא לחינם ניתנו לי, ועלי לפתח אותם ולהנות בהם את העולם. אולם כל זה מתחיל במסגרת המצומצמת הראשונית שלי, במשפחתי, ואחר כך — כשהקב"ה נותן בריאות וכוח — מתרחבת המסגרת לפעילות במסגרת החברה הרחבה יותר.

אין האשה "מתבזבזת" ואין כשרונותיה הולכים לאיבוד, גם אם היא משקיעה אותם לפעמים אך ורק בקרב בני משפחתה, כאשר הקמת משפחה גדולה יותר אינה מאפשרת לה לעבוד גם מחוץ לבית. שמה אינו הולך אז למרחקים, ואולם במקום בעל-כשרון אחד, האם, קיימים עתה מספר ילדים אשר ירשו את הגנים של האם והם מפתחים את הכישורים הללו, כך שהעולם בסופו של דבר מרויח מזה — אם גם באיחור של מספר שנים.

עבודה בבית ומחוץ לבית

אין כל זה בא לשלול את המציאות הנוספת של לימודים, של פיתוח האישיות ושל לימוד מקצוע ועבודה לאחר הנישואין. כל תוספת השכלה בשטח הכללי, ובעיקר בשטח הדתי, מפתחת את האישיות ומעשירה את עולמה של האשה, וכך מועשרים תכני הבית כולו וגוברת יכולתה של האשה הצעירה לחנך ולטפח את ילדיה, להעמיק את קשרי החברות הנפשיים-רוחניים עם בעלה ולמנוע את ההרגשה ש"היא קטנה עליו". בנוסף לצרכים האישיים יש בזה גם ביטוי לכישורים ולצורך של הציבור הדתי שבכל ענייני הייצוג החברתי תמצאנה גם נשים דתיות, אשר בנות צעירות תוכלנה להזדהות אתן.

ועם כל זה, אנו צריכים לחנך לכך בעדיפות משנית. כל זמן שיש לאשה כוחות נפשיים ופיסיים לעמוד בשתי המשימות כאחת — אין בעיה, וכל

רחל נריה / מול מבוכת המתירנות

הכבוד! הבעיה מתעוררת כאשר אין כוחות נפשיים או פיסיים לעמוד בשתי המשימות גם יחד ונוצר קונפליקט, ואז — במקרה שהתדמית העצמית קשורה בהרגשה שאני "שווה משהו" רק כשאני עובדת מחוץ לבית, ואחרת "אינני מוצלחת" — מועדפת תמיד היציאה מהבית על-פני בניינו וטיפוחו. הדבר הראשון הנפגע הוא הילודה, קרי: מספר הילדים שאשה זו מוכנה ללדת מבלי לגרוע מסיכויי העבודה והקריירה שלה.

מלבד זאת: במקרה שאין בכוחה של האשה לעמוד בשני האתגרים גם יחד, והעבודה בחוץ היא ראשונה בסדר העדיפות, הרי שעבודת הבית היא היא "המיותרת" והמעייפת. האשה הופכת אז להיות עצבנית, היא "מקטרת", והילדים לומדים כי עבודת-הבית היא בעצם מטרד — דבר המפחית אצל הבנות את ההזדהות עם תפקידיהן הנשיים בעתיד. דבר זה יתן את אותותיו כאשר תעמודנה בפני הקמת משפחה, כאשר הרגשת הנשיות והאמהות כבר תהיה אצלן מנוונת במקצת.

אם תראה האשה את עבודת החוץ שלה בדרגה שניה של עדיפות אז, במקרה שיחסר לה כוח רוחני או פיסי היא תרשה לעצמה, במקרה שאין בכך כורח כלכלי, לעשות לעצמה פסק-זמן בעבודת החוץ שלה ולהתמסר במשך תקופה מסוימת רק לבית, כמו למשל בתקופה שאחרי לידה או כאשר הילדים קטנים.

במקרה של כורח כלכלי, גם כשתמשיך אשה זו לעבוד מחוץ לבית היא תמלא, ראשית כל, את חובותיה לבית ואילו את עבודתה מחוץ לבית תראה יותר כ"מטרד". ה"קיטורים" שלה יהיו מכוונים אז לכיוון העולם המודרני המחייב רמת חיים כזאת ועבודה כפולה ומכופלת, ובני המשפחה יראו בה, ראשית כל, את האשה והאם.

עקרת הבית — "עיקרו של הבית"

ברצוננו לחנך בת ה"שואפת ומסוגלת לבנות בית יהודי נאמן". שאיפה זו עשויה להיווצר על-ידי אתגר הקמת הבית, כמטרה. לא "בית" כמסגרת טכנית אלא "בית" במונח הרוחני בו נוצרת אותה אורה מיוחדת, "יחודית,

של אהבה ואחווה ורעות בין שני בני הזוג וכינם לבין ילדיהם, דבר שיוצר את הרגשת ה"קן" המשפחתי בו מרגיש כל אחד בטוב. דבר זה לא נוצר מאליו. יצירה זו היא אמנות גדולה שאמנם אי-אפשר למדוד אותה באמות מידה חמריות, אך כל הנכנס לבית כזה מרגיש תיכף את מידת החום שבו, את האמון ההדדי הקיים ואת הדאגה והמסירות ההדדית המשתקפות בנימוסים, בדיבור ובמעשה.

יצירת בית כזה מחייבת שכל אחד ישתדל לתת את כל כולו, היא מחייבת את ראיית יצירת הבית והמשפחה כנושא-על מרכזי וראשון במעלה, ששני בני-הזוג מוכנים להשקיע בו את כל כושרם מתוך שיתוף פעולה נפשי ופיזי, כדי שאחרי שהם יתרמו את הכל, יוכל הבית להוות בשבילם את הכל.

לגבר ניתנו הכוחות לכבוש וליצור את עיקר יצירתו מחוץ לבית, ואילו באשה היהדות רואה בעיקר את יוצרת הבית. אותה חנן הקב"ה מלכתחילה בכוחות נפש כמו רגישות, אינטואיציה והבנה פסיכולוגית הנקראת בלשון חז"ל "בינה יתרה", וכל זה כדי לאפשר לה להיות אדריכל הבית, מלכת הבית, עקרת הבית — "עיקרו של בית", ומכאן הכבוד וההערכה אליה עם מילוי תפקידה.

כשאשה רואה ביצירת הבית את עיקר תפקידה, אין זו בעיניה פחיתות כבוד, חס ושלום, לעסוק בכל הפריטים הקטנים היוצרים את האורה בבית והאשה שלמה אז יותר עם עצמיותה ועם נשיותה, בעיקר אם היא זוכה ללדת ילדים ולראות בהם את שיא יצירתיותה.

כיצד מקימים בית יהודי נאמן

השאיפה להקמת בית יהודי נאמן מחייבת חינוך דתי אינטנסיבי: חזוק האמונה, הכרת יסודות האמונה, לימוד מחשבת ישראל, לימוד אגדה ומדרשי חז"ל, ידע בסיסי בפרקי אבות, ידיעת הלכות, תפילה, וכן כל מה שמעשיר את הנפש ואת המוח ומאפשר להתמודד עם העם-ארצות המשתוללת ועם אורח החיים המתירני, בעיקר בימינו, כשהעולם המודרני בא באידיאולוגיה של "חילוניות + כיף".

האם היא האחראית ליצירת החוויה הדתית בבית וליצירת ההווי של שבת וחג, ועל-ידי זה היא יוצרת את ההנחלה לדור הבא.

"שמע בני מוסר אביך — זו תורה, ואל תטוש תורת אמך — זו תורת אם", הנספגת מתחת לסף-ההכרה על-ידי החוויה הדתית בבית, על-ידי החינוך לאמונה אותו מקרינה האם בשלושת הביטויים הקטנים: "כרוך ה'", "בעזרת ה'", "אם ירצה ה'", ועל-ידי הקפדה בחינוך לברכות הנהנין, קריאת שמע-ישראל וכד', על-ידי הידור מצוה בשלחן שבת וחג מרשימים, על-ידי התפריט השבתי הטעים ועוגת השבת, על-ידי תשומת-הלב לבגד השבתי וכו'.

כל הדברים האלה מחייבים תשומת לב גם בבית הספר, כי אין לסמוך עכשיו על כך שהבית תמיד מחנך לכך.

"בת ישראל כשרה"

וכאן אנחנו מגיעים לחלק הראשון של מטרת חינוך הבת, שהוא הבסיס לכל מה שדברנו עד כה: "בת ישראל כשרה" — איך מגיעים לכך, בימים אלה?

על היסוד הדתי של החינוך כבר רמזתי, ונדמה לי שבזה עוסקים המנהלים והמפקחים לא מעט. אם אני מדברת על מושג של בת ישראל כשרה, כוונתי היא לבת צנועה בדיבור ובהתנהגות, בת שאינה רועשת ואינה גועשת, בת המקיימת את חובותיה היום-יומיות בצנעה ובפשטות וחיה את חייה בחברת חברותיה, ולאן דווקא בחברת "חבר" או "חכרים". ברור, שכל זה צריך להיות פועל יוצא של החינוך הדתי בכלל, ושל החינוך הערכי למידות טובות בפרט.

יש להדגיש חינוך זה על-ידי קטעי ספרות חווייתיים או על ידי תשומת-לב לאירועים בחיי היום-יום ומשחקי תפקידים, דרכם מודגש כי יחסי אנוש חיוביים הם היסוד העיקרי לחיי משפחה מוצלחים.

עם כל זה יש להתמודד, בהכרח, גם עם הנקודה המיוחדת: ההתנהגות שבינו לבינה.

לקראת גיל ההתבגרות יש להסביר את ההתפתחויות השונות החלות באישיות בגיל ההתבגרות: את ההתפתחות הרוחנית, האינטלקטואלית והנפשית, את ההתפתחות ההורמונלית-מינית וכן את ההתפתחות החברתית, כדי שהנוער יהיה מודע למתרחש בקרבו.

בשיחות על ההתפתחות המינית יש לקשור את כל השינויים הללו בהכנה לקראת התפקיד הנכבד של היות אב ואם בעתיד, ואת כל הקשור בהתפתחות ההורמונלית-הרגשית ובסקרנות כלפי בני המין השני, כשלב לקראת בחירת בן או בת זוג בעתיד. יש להסביר שהקירבה בין שני המינים יוצרת ומגבירה את הגרויים, ואילו המרחק בין המינים מאפשר יותר שלווה נפש והפניית האנרגיה לפיתוח האישיות ויסודותיה הרוחניים-נפשיים כגון בלימודים, פיתוח הכישורים, העמקת ההרגשה וכו'.

ההתמודדות עם הרגשת ההתעניינות במין השני מהווה הכנה לקראת חיי משפחה, המחייבים עמידה במבחן הנאמנות לאורך כל החיים. שליטה עצמית זו, בגיל צעיר, מחזקת בלי ספק את כוחות הנפש ואת הצניעות.

חשוב להדגיש את הפער בין ההתבגרות הגופנית לבין ההתבגרות הנפשית, הנמשכת כ-7 שנים (מגיל 12-13 עד גיל 18 אצל הבת ועד גיל מאוחר עוד יותר אצל הבן). בגיל הנעורים אין המתבגר מודע לפער זה, והבהרת העניין יכולה לעזור לנוער להבין את עצמו.

מן הראוי להדגיש באוזני התלמידים כי היהדות מעריכה מאוד את היחסים בין המינים, אבל זאת רק במסגרת המשפחה, והיא מתנגדת למעורבות בין המינים היוצרת גרויים (ולכן יש להתרחק מניבול פה, מתלבושת לא צנועה, מעיון בספרונים פורנוגרפיים וכד').

הפניית ההרגשות לקראת הציפיות להקמת חיי משפחה עם האחד המיועד לכך, מאפשרת למתבגר להתגבר על הפיתויים הרגועיים ולהכשיר את עצמו לקראת חיי משפחה טהורים ומקודשים.

במסגרת כל המקצועות וכל הכיתות, מא' ועד י"ב, יש להקדיש תשומת-לב לנושא זה ולדאוג שמקסימום מורים ומחנכים ישתלמו בו וידונו איך לכלול בכיתות השונות ובמקצועות השונים, מאחר שעצם הצלחת החינוך הדתי נכחן ביכולתם של תלמידיו להקים – בבוא הזמן – בית יהודי נאמן.

שמחת "שעשני כרצונו"

הדיון בבעיית המשפחה היהודית נראה כמיותר: אנחנו חיים את חיי המשפחה היהודית באופן טבעי כל כך וגם הציבור מסביב חי אותה, כביכול, כמונו – ואם כן, למה לדון על כך במיוחד? אלא שמתברר, בתקופה האחרונה, כי העניין איננו פשוט כלל ועיקר. למעשה קיים בתקופתנו הכדל גדול, מבחינת האידיאולוגיה והגישה המעשית, בין משפחה שהיא יהודית "מלכתחילה" לבין משפחה יהודית ש"בדיעבד".

בתחילת דברי אעמוד על הנושא כפי שנוסח כאן: על ייעודה היהודי של האשה במשפחה ובחברה בימינו, ואחר כך אעבור לחלק השני: ייעודה של המשפחה היהודית בחברה בימינו.

שיוויון ושוני

בימינו נשמעות לעיתים כה קרובות הנשים "המתקדמות", המתיימרות לצעוד לפני הציבור; הן מדברות בשם השיוויון ולוחמות למען שיוויון-

הרצאה בסימפוזיון של המחלקה לתרבות תורנית, חיפה תשל"ב, על המשפחה היהודית בחברה הכללית

האשה, אך מן הראוי שאנחנו, הנשים הדתיות, נבליט — לעומת אופן ראייתן את הדברים — את ראייתנו היהודית: האשה הינה שווה אך גם שונה, הן מבחינה ביולוגית והן מבחינה פסיכולוגית, ואין מקום ל"שיוויון" סתם.

הנשים השואפות לשיוויון הכוללני רואות אתגר לעצמן, להגיע לכל אותן העמדות ולכל אותם המקצועות שעוסקים בהם הגברים, והאידיאל שלהן הוא: שבכל עמדה ציבורית ובכל מקצוע שהוא, תהיה השתתפות הנשים 50%, כמספרן באוכלוסייה הכללית.

גישה זו מתעלמת מן העובדה שעל-מנת להגיע להישגים (ועל אחת כמה וכמה לשיאים) בכל שטח שהוא, נחוצים שלושה תנאים יסודיים: א) כשרון (ב) התמקדות במלאכה אחת, ג) מוטיבאציה חזקה.

לדוגמא: גבר ואשה צעירים בוגרי אוניברסיטה, גם אם שניהם בעלי-כשרון במידה שווה, אין הם שווים בשני התנאים הנוספים: הגבר רואה, עם גמר לימודיו, את העיקר מבחינתו בקידום המקצועי, והוא מתמסר לכך. ואילו הבחורה הממוצעת, בתוקף היותה אשה, נתונה בעולם נפשי ספציפי משלה ומעוניינת, ראשית-כל, לבנות לעצמה בית ולהקים משפחה. רק זה מבסס את הבטחון הנפשי שלה ויוצר את שלוות-הנפש כדי שתוכל להתמסר, לאחר מכן, לצד המקצועי. במקרה שאין היא מצליחה להתחתן, והיא נשארת רווקה, הרי היא מוטרדת מעצם מצבה וזה כבר מפריע לה, בדרך כלל, להגיע למקסימום של הישגים.

וכשהיא מצליחה להתחתן וזוכה לשלוות הנפש המיוחלת, שוב היא חדלה להיות "בעלת מלאכה אחת". הריכוז שלה והזמן שלה כבר מפוצלים בין שני מוקדים: המקצוע והבית (בעיקר כשהיא זוכה להיות גם אם) וממילא אין היא והגבר, השווה לה בכשרון, יכולים לצעוד לקראת המעמד-הקאריירה באותו הקצב.

ראוי להדגיש שאם הגברים זוכים בדרך-כלל להיות "בעלי מלאכה אחת" הרי זה לא-מעט בזכות נשותיהם המוצלחות, המשחררות אותם מדאגות יום-יום, מספקות להם את צורכיהם הנפשיים והחומרניים (בית מסודר וחם, ארוחה מוכנה, אשה מסורה ואוהבת, ילדים מטופחים), וכך גם יכולים לרכז את כל המרץ והאנרגיה שלהם לשם קידום המדעי, המקצועי או היצירתי, ההופך למרכז פעילותם ולעיקר יצירתם העצמית.

הסיפוק שביצירה

ואשר לנקודה השלישית, היא המוטיבאציה החזקה: מאחר שהגבר משולל יכולת יצירה בפנים הבית (הריון ולידה), תחום היצירה הבלעדי שלו הוא מחוץ לבית. שם הוא חייב להוכיח את כוח-היצירה שלו ולהתמודד עם דומים לו, אם בשטח המדעי, המקצועי או הציבורי-הפוליטי. העולם שמחוץ לבית הוא עולם תחרותי מובהק, וזה מה שיוצר את המניע החזק אצל הגברים להתאמץ ולהשתדל להתקדם עוד ועוד.

האשה, הזוכה להרות, ללדת ולגדל ילדים, מרגישה בקירבה את הסיפוק שביצירה. היא איננה חייבת להוכיח למישהו שאמנם היא "שווה" משהו. היא איננה חייבת להתחרות עם מישהי כי נשיותה הוכחה, "יצירתיותה" קיימת. היא מרגישה את שמחת היצירה בהולדת התינוק, בהתקדמותו ובהתפתחותו כתינוק, כילד. היא מרגישה כי היא עוסקת ביצירה החשובה מכל יצירה אמנותית (פיסול, ציור, שירה) — היא עוסקת ביצירת יצור אנושי חי, נושם, גדל, חושב, והיא היא זאת שילדה אותו, שמגדלת אותו, ושבזכותה הוא הופך להיות יצור אנושי שלם.

אשה, גם אם היא עובדת בתחום מדעי או ציבורי, איננה חייבת לראות בעבודתה את מרכז חייה, את המוקד לפעילותה, ומשום כך היא גם איננה מקדישה לכך את כל מרצה ויכלתה. אם נוסיף לכך את חוסר הפנאי והעדר היכולת הטכנית להתמסר לעבודה, נבין את הסיבה לכך שבוגרות-אוניברסיטה בעלות תואר ראשון מהוות 40% מכלל הבוגרים, נושאות תואר דוקטור מהוות רק 12% ובין בעלי מקצועות הרפואה והמשפט מהוות הנשים רק 6-7 אחוזים.

מנטאליות נשית לקויה

אילו "זכינו" לשיוויון מלא, ו-50% הגברים היו נשארים בבית בעוד 50% הנשים מאיישות את מקומם של הגברים, ספק גדול אם העולם היה

מאושר יותר. הנשים היו יכולות, לכל היותר, להטיל על הגברים את תפקיד השמירה על נקיון הבית והבישול, אבל להטיל על הגברים להרות וללדת הן לא היו מצליחות, ואז הגברים היו מרגישים כעוסקים אך ורק ב"עבודה שחורה" בלי הסיפוק שביצירה, ואין ספק שהם לא היו מסוגלים לעמוד בכך מבחינה נפשית. כבר ראינו שאם, משום-מה, צריך הבעל להישאר בבית למשך תקופה מסויימת ולטפל בילדים בהעדר אשתו, הרי כעבור זמן מה הוא נשאר מחוסר-אונים והוא "נשבר".

אותן הנשים הלוחמות למען "שיוויון" והרואות בעבודות שמחוץ-לבית את העיקר — המנטאליות הנשית שלהן לקויה במקצת, אם משום שבגיל הילדות הן התקנאו בבנים, ומאז הן רואות את נשיותן כנחותה, ואם משום שבתקופת החינוך האחיד הממושך למדו להעריך דווקא את המקצועות הגבריים והן נטולות הכרה של הערכה לבית ולאתגר שבבנינו.

"המין החזק"

הייעוד של האשה ביהדות הוא ראש לכל: להיות "היא", להיות אשה, להיות עקרת-בית, "עיקרו של בית" — היסוד שעליו הבית בנוי ואשר בו תלוי כל קיומו. אנחנו מברכות כל בוקר בהכרה ברורה "שעשני כרצונו": אין אנחנו מצטערות שלא נולדנו גברים, ואין אנו רוצות להיות גברים. אנו מברכות את הכורא על שנוצרנו נשים, על שה' זיכה אותנו בהריון ובלידה, בצער גידול-בנים ובחינוך ילדים, אם כי תפקיד זה לא-קל הוא ואולי קשה הוא יותר מתפקידם של הגברים.

הנשים המתמודדות עם בעיות גידול הילדים עומדות בזה יום יום, שעה שעה, במשך שנים על שנים, לא רק ביום אלא לעיתים קרובות גם בלילה. ואם הן עומדות בזה, הרי אין הן יצורים חלשים מסכנים אלא דווקא חזקים מאוד. אם נבחן מעמדו של האדם לפי הקשיים והמאמצים שעליו להשקיע ולפי החובות המוטלות עליו, ושעליו להתמודד אתן, הרי שמעמדנו כ"ה כלל וכלל אינו נחות והאשה זוכה, ביהדות, בהכרה מרובה. לא פלא שביהדות, המעריכה את מאמציה אלה של האשה, הבעל משתאה מול

הכוחות הנפשיים החזקים שמגלה אשתו, ושר לה, כל ליל-שבת "אשת חיל". לא פלא שהבעל מצווה ביחס לאשתו: "יאהבנה כגופו — וכבדנה יותר מגופו".

מתוך ראייה כזאת של הכרה עצמית והערכה, אין אנחנו — הנשים היהודיות — רואות עצמנו כחייבות לבוא ולהתמודד עם הגברים דווקא באותם המקצועות הייצוגיים, מקצועות "ההישג" כפי שקוראים להם. אין אנו חותרות לאידיאל של חיים קלים, ליום עבודה של שמונה שעות בלבד במשרד או במעבדה. קל יותר להתמודד עם מקצועות גבריים מלהתמודד עם האתגר של היות אשה. אולם אנו, השמחות בנשיותנו, המברכות "שעשני כרצונו" מתוך רצון והכרת ערך עצמית, אנו מודות לבורא המעמיד לפנינו אתגרים קשים ונותן לנו את הכוח לעמוד בהם.

ואם נשאלת השאלה: מה ייעודה היהודי של האשה בחברה, בימינו? הרי התשובה היא: ייעודנו בזה, שאנחנו נחיה את חיינו מתוך שמחת "שעשני כרצונו". נחיה את חיינו, כנשים, מתוך הכרה ברורה וראש מורם, ונשתדל אף להשפיע על החברה ברוח זו.

רגש האשמה של האם העובדת

העולם המודרני — שבו האשה עובדת לפעמים גם מחוץ לביתה — מכביד על חיי האשה, כי הוא מטיל עליה תפקיד כפול: למעשה האשה איננה "יוצאת מעורה", לא מבחינה ביולוגית ולא מן התפקידים הנשיים הרגילים שלה במסגרת הבית והמשפחה. אחרי שעות-עבודה מעייפות מחוץ-לבית מחכה לה עדיין עיקר עבודתה בבית. וגם אם היא יכולה להרשות לעצמה לקחת "עוזרת", עומס העבודה יוצר מתח נפשי ועצבנות, בעיקר אם יש לה ילדים קטנים. העול הכפול הזה מתיש את כוחותיה של האשה הצעירה ומעמיד אותה במבחנים גופניים ונפשיים. בנוסף על המאמץ הגופני-נפשי סובלת האשה העובדת לא-פעם גם מהרגשות תסכול: היא מרגישה כ"חוטאת" כלפי ה"בית" מאחר שהיא איננה מצליחה למלא את כל תפקידיה באותה מידה של שלמות, שהיתה רוצה. אם הבית איננו מבריק כרצונה, היא איננה מרוצה. אם היא משאירה בכית ילד חולה, היא נקרעת

לגזרים. ואם היא איננה שלווה ושקטה כלפי ילדיה ובעלה, מרוב מאמץ ועבודה קשה, שוב היא מאשימה את עצמה.

לעומתה — אף האשה המודרנית, חניכת האוניברסיטה או בעלת-המקצוע, שבגלל הנימוקים האלה שמנינו, עזבה את העבודה המקצועית והיא מתמסרת רק לבית — גם היא כבר איננה שלמה עם עצמה. נדמה לה שאין היא מוצלחת כחברותיה, המסוגלות כאילו לעמוד בשני האתגרים כאחד. היא מרגישה "נחותה", על שהיא "רק" עקרת בית. תולעת-מכרסמת זאת של ספק ואי-סיפוק היא יצירת העולם המודרני.

חשוב שהאשה, המחליטה להשאר בבית, תעשה זאת לא מתוך הרגשת "חולשה" של חוסר-יכולת לעמוד במאמץ, שבגללו היא מביאה קרבן את הקאריירה שלה למען הבית, הבעל והילדים, אלא מתוך רצון והכרה שהיא עומדת להקדיש מספר שנים ליצירה העיקרית שלה: בניין הבית. ליצירת "הקן" הפרטי שלה, שבו היא עתידה לגלות את עיקר ייחודה וכישוריה.

"בית" איננו דירה גדולה ויפה עם סלון וריהוט אלגנטי. "בית" הוא הרוח המרחפת בין ארבע הקירות, גם אם הדירה מרוהטת בצניעות ובפשטות. אווירה וחום נוצרים בזכות אהבה, מסירות, דאגה הדדית ורצון להעניק איש לרעהו. יחסי-אנוש אף הם מצריכים תשומת לב וטיפוח, בעיקר בימינו, כשבנים וכנות גדלים כ"בנים יחידים" ורגילים במושגים של "לקבל" ולא "להעניק". יצירת אווירה כזאת היא אתגר לזוג צעיר, ומחייבת התמודדות ותשומת-לב. בתנאים של ריצה מתמדת אחרי "אי-ההספק", רק בודדים יכולים לעמוד בזה. לעומת זה, כש"הבית" בנוי ומלא-תוכן, אפשר ביתר קלות לנסות להעמיס על אותם היסודות מעמסה נוספת של עבודת-חוץ.

התינוק זקוק לאמו

אשר לילדים, יש לדעת: במידת הטיפול של האם בילדים תלויה גם התפתחותם הרגשית והאינטלקטואלית. עד לפני זמן מה חשבו, שהתקופה הנוחה ביותר לאם הצעירה לצאת מן הבית לעבודה, היא בתקופת השנה הראשונה לחיי התינוק. אז, כביכול, התינוק עדיין אינו מבין כלום ורק מאוחר יותר, בגיל שנה-שנתיים — אמרו — אז רק האם מכינה את שפת-

הסמלים של בנה ואז אין למסור אותו לידי אשה זרה. והנה מתברר, לאור המחקרים החדשים, שדווקא הגיל הצעיר ביותר — גיל של חדשים מספר — הוא הקובע מה תהיה דמותו הרוחנית-נפשית של התינוק לכשיגדל, מה תהיה מידת הסקרנות "המדעית" של הילד להכרת העולם מסביב, מה תהא מידת התפתחות החושים שלו או מידת התפתחותו האמוציונאלית.

הכרתי אשה צעירה, מורה, שהיתה לה תינוקת בגיל ארבעה-עשר חודש. משחיפשה מטפלת המליצה האחות בטיפת חלב על אשה, אם לחמישה ילדים המופיעים תמיד מלובשים ומסודרים יפה, כעל מטפלת אידיאלית. והנה, כעבור ימים אחדים, הרגישה האם שהתינוקת מתחילה לבכות בבוא המטפלת. היא תמהה מאוד אך כעבור מספר ימים, כשבגלל מחלה היא נשארה בבית, נתגלה לה הסוד: המטפלת לא דיברה אל התינוקת. היא היתה דוממת. מששאלה אותה האם הצעירה: "מדוע אינך מדברת אל הילדה כשאת מאכילה אותה ורוחצת אותה?" ענתה לה המטפלת: "מה יש כבר לדבר אל תינוקת כזאת? מה היא כבר מבינה?"

אותה אם גידלה חמישה ילדים מבלי לדבר אליהם. הם היו, כאמור, מלובשים ומסודרים — אבל מידת התפתחותם השכלית היתה זעומה. מה הפלא אם אחר-כך, בהגיע הילד לגן, הגנת מרגישה בפער גדול בין ילד מבית אינטליגנטי, שם דיברו אל הילד ופיתחו אותו, לבין ילד שבא מבית "דומם"? איך אפשר להשוות את היחס הנלבב של האם אל תינוקה, את התרגשותה למראה כל גילוי של הבנה, ליחסה של מטפלת שעבודתה נמדדת במידת הנקיון בבית ובמידת ההספק בעבודה, ולא לפי מידת החיוכים שהיא חייכה — בהעדר האם — אל התינוק? אם נבונה ואינטליגנטית, בעלת לב אימהי, מדברת אל תינוקה בטפלה בו ואז התינוק, כבר בגיל שלושה חדשים, כולו ערות, כולו קשב, כולו פתוח לנעשה מסביב, ואחר כך הוא גדל כילד סקרן, תאב-דעת, לומד. בה-במידה שהאם נמצאת בבית ומקדישה תשומת לב לתינוקה, מגלה לו דאגה, חיבה ואהבה, היא מפתחת בו גם רגשי בטחון ואופטימיות וכך היא מניחה יסודות בריאים לאישיות השלמה שלו.

עבודה בשתי "חזיתות"

נראה, איפוא, שעבודת-האשה מחוץ-לבית, בעיקר בתקופת גידול

הילדים, עלולה לפגוע במידה מרובה: (א) בבריאותה ובעצביה של האשה; (ב) בבעל, הזקוק אחרי יום עמל ומתח מחוץ-לבית לפינה שקטה ורגועה בבית; (ג) התפתחותם הרוחנית והנפשית של הילדים, שאינם מתפתחים באותה מידה שיכלו להתפתח, אילו היתה אמם על ידם רוב היום. ואם הנפגעים הם שלושת המרכיבים העיקריים של המשפחה, הרי המסקנה היא שעבודת האשה מחוץ-לבית, עלולה לפגוע ב"בית".

מהי מידת הפגיעה? אשר לאשה — הדבר תלוי בכוחותיה הפיסיים והנפשיים. בה במידה שהאשה נהנית יותר בעבודתה שמחוץ-לבית וזה גורם לה להרבה סיפוק, עצם הסיפוק מעורר באשה כוחות נוספים המאפשרים לה לעמוד במאמץ הכפול של שתי "חזיתות".

ואשר לבעל — בה-במידה שהוא רואה את עבודתה של אשתו וקידומה כדבר שהוא מעוניין בו, או כאמצעי להגדלת ההכנסה שהוא שמח בה, או כצורת חיים של העולם המודרני, שהוא משלים אתו, והינו מוכן לשתף פעולה בבית בעבודה זו או אחרת, כמוכן הפגיעה בבריאותה של האשה וב"בית" קטנה יותר.

אולם במקרה שהבעל רואה את עבודת האשה כקידום מיותר לקראת ה"שיוויון", או כפגיעה בגבריותו כמפרנס, או שהוא חושש כי הדבר פוגע בילדים ובבית ומשום כך מתנגד ואיננו מוכן להטות שכס לשיתוף פעולה בעזרה — אז כורעת האשה תחת הנטל הכבד. לא אחת משמש נושא זה כרקע למתיחויות שונות, ופוגם בשלוות הבית ובשלמותו.

כאשר האשה "חייבת" לצאת לעבודה

בימינו מקובל לראות את עבודת האשה ככורח של מציאות, כדי לאזן את התקציב המשפחתי. נכון שבמקרים מרובים חייבים שני בני הזוג לעבוד אחרי החתונה, כדי לשלם את המשכנתא עבור הדירה או את חובות הריהוט. חבל מאוד שבארץ, בגלל השאיפה האידיאולוגית של הממשלה שכל אחד יהיה "בעל-בית", אין כמעט אפשרות להשיג דירה בשכירות וכך חייבת אשה צעירה אחרי נישואיה, בתקופת גידול הילדים, לצאת לעבודה ולעמוד בעול הכפול והמשולש של הקמת בית, גידול ילדים ועבודת-חוץ.

עול ההורס את בריאותה ואת עצביה. כנגד זה רבים מאוד המקרים, בהם עבודת האשה אינה מכסה אלא את הוצאות העוזרת והמכוננית (אחזקת המכוננית עולה כמעט כמשכורת פועל בלתי מקצועי, המפרנס משפחה וילדים. לא אחת המכוננית אינה הכרחית לעבודה ומטרתה נסיעות בילוי, בידור או סתם יוקרה).

מן הראוי, במקרה זה, להעמיד זה מול זה את היתרונות והחסרונות ולשאול: מה עדיף? יציאת האשה מן הבית לשם אחזקת מכוננית וחיי-בידור שיסודם, בעצם, חוסר סיפוק מן הבית ה"קר" וחסר-התוכן, או "השקעת הזמן" וכשרונה של האשה בפנים הבית לשם יצירת אווירה נעימה וחמה, גישה רגועה לבעל, וטיפול שקט ומסור בילדים?

לכאורה, לפי טענות הלוחמות ל"שיוויון", במקרה זה האשה היא ה"מקופחת": היא זאת שנתבעת "לוותר" על ה"יציאה" מן הבית, היא המתבקשת להתמסר ו"להעניק" לאחרים. ואולם, אחרי זמן קצר מאוד, תבוא האשה על "שכרה": היא תזכה ביחס אוהד ואוהב מבעלה, תרווה רוב נחת מילדיה, ואף תמצא סיפוק רב מאוד מעבודתה כאם וכעקרת הבית. הסטטיסטיקות גילו שנשים צעירות עובדות, ברובן, רק עד גיל שלושים וחמש-ארבעים. אחר כך הן כבר כל כך עייפות וסחוטות, שברגע שהמצב הכלכלי משתפר הן עוזבות את עבודתן מחוץ-לבית ו"חוזרות הביתה".

האידיאל הוא, כאמור, בניגוד גמור לכך: דווקא בשנים הראשונות אחרי החתונה רצוי שהאשה תמצא בבית ותיצור אותו מבפנים ורק כשהבית מתבסס, כשהילדים גדלים קצת, כשהונח כבר היסוד הבריא לאישיותם, אז כבר אפשר לצאת לעבודת-חוץ ולפתור בזה גם את בעיית הקן המתרוקן וגם את בעיית הצרכים הכלכליים, אם ישנם.

יתכן, שבשנות ישיבתה בבית הפסידה האשה שנות נסיון וותק, והדבר פוגם ב"קריירה" המקצועית שלה; אך הסיפוק, שהבית החם מעניק גם לאשה עצמה (מלבד לבעל וילדים), הוא פיצוי נאות במידה כזאת, שעצם רעיון ה"קריירה" והקידום המקצועי כבר איננו תופס מקום נכבד כל-כך.

בשביל להגיע לכך, מן הראוי שיבוא שינוי במהלך המתשבה של החברה שלנו. הרמת קרן הבית והמשפחה והסתפקות-במועט, לשם הפחתת הצורך בעבודת האשה כמפרנסת — זהו ייעודה היהודי של האשה במשפחה ובחברה בימינו.

ייעודה של המשפחה היהודית בחברה

בתחילת דברי כבר אמרתי, שעל פני השטח לא מורגש הבדל בין משפחה למשפחה. אולם בחברה הישראלית קיימים זרמים תת-קרקעיים, מסוכנים, והמשפחה החילונית-מודרנית עומדת בפני משבר גדול: ההורים, ששאבו עדיין ממסורות העבר והיו בנים למשפחות יציבות, גם אם בתקופה מסויימת התירו לעצמם למרוד הם שאפו, בעמקי נשמתם, לחיות חיי משפחה ולכן חזרו בהם, אחרי תקופת-הסער, והקימו משפחה נורמאלית.

הנוער המודרך על-ידי יצריו

עכשיו נשתנה משהו: אותם הורים, שהינם דור ראשון למתירנות, שוב אינם מסוגלים לחנך את בניהם על נורמות אבסולוטיות. הם אינם מסוגלים להגיד לבניהם את ה"לא" המוחלט, כי זה כבר מנוגד לאידיאולוגיה המתירנית שלהם. והדור הצעיר, שגדל בלי להתחנך על "לא" פסקני ומוחלט, לא הפנים בגיל צעיר את ה"אסור" ולא פיתח מעצורים — הוא כבר איננו יודע גבולות.

הבעיה אצל נוער זה אינה מתחילה בשאלה "איך להתנהג במקרה שיש חבר שאוהבים אותו, אך עדיין אי אפשר להתחתן אתו (כגלל חוסר-דירה, או מפני שהחבר עדיין לא סיים את לימודיו)". הבעיות אינן מתחילות בגיל הנישואין אלא כבר בתחילת גיל ההתבגרות. יש מקרים של הפלות כבר בכיתות ט"י, ואין עומד בפרץ: לא מחנכים, לא פסיכולוגים, לא רופאים. ישנם אצלנו מספר אנשים העוסקים בתחום חינוכי זה הנקרא "חינוך מיני" בבית הספר, ואף אחד מהם אינו מתנה את היחסים שבינו-לבינה בנישואין. האחד מתנה זאת בגיל ומדבר על גיל שמונה עשרה, אותו גיל שהחברה מכירה בנער כאחראי מספיק בשביל לקבל רשיון נהיגה או להתגייס לצבא; שני מתנה זאת בכגרות נפשית מספקת, כששני הצדדים מוכנים לשאת בתוצאות במקרה של הריון, אך איש אינו מתייחס ליחסים שמחוץ למסגרת הנישואין כאל איסור מוחלט.

מה הפלא אם נוער בגיל ההתבגרות, המודרך על ידי היצרים הבלתי-מרוסנים ועל ידי הרצון להוכיח "בגרות", נוער המגורה על ידי סרטים, ספרות פורנוגרפית וגלים קלים, עכורים, המגיעים דרך אמצעי התקשורת, מתדרדר והולך? אם משאירים את השיקול ואת ההחלטה בידי הרי ברור שקל יותר להתגלגל לחיי הפקרות, ללא אחריות וללא קדושה, מאשר לחיים של ריסון עצמי, התעלות ואחריות מוסרית.

לפני זמן מה נכחתי בכנס שהשתתפו בו מדריכות של קבוצות נוער מעורב. המדריכות הללו הרגישו שאינן מסוגלות לכוון ולהדריך, ושאלו: מה יש לומר לנוער, כדי לעצור אותו? הן הרגישו שבמקום שבעבר התחנכה כל בת בישראל ראשית כל ל"לא" ופיתחה מעצורים טבעיים, הנה עכשיו גדל דור חסר-מעצורים שה"כן" הוא הנורמה שלו ושה"לא" הוא אצל בסימן-שאלה. הבנות שואלות את המדריכות: "מדוע לא? מדוע עלינו להמנע מיחסי-אישות לפני הנישואין?"

בכנס הופיעו בפניהן סוציולוג ופסיכולוגית, והנה התברר, שאף הם מייצגים את המתירנות והמתירנות אינה רק פרי התפרקות יצרים, אלא היא גם נתמכת באידיאולוגיה מתירנית. המדען-הסוציולוג הסביר למדריכות שהמשפחה במתכונת המוכרת לנו היא רק יצירת התרבות שלנו, וכי ישנן תרבויות שם צורת המשפחה היא אחרת. לדבריו יתכן שדורנו, דור המהפיכה המינית והמהפיכה התעשייתית, איננו זקוק עוד למסגרת

המשפחתית, שהיתה בדורות הקודמים. אז היתה החקלאות שלטת והמשפחה היוותה גם יחידה כלכלית, ואילו עכשיו נשתנו הדברים.

הפסיכולוגית הביעה את דאגתה החמורה על שהמתירנות של הכנות בימינו היא יותר תוצאה של לחץ חברתי, מאשר ביטוי ממשי לצרכים העצמיים של הבת. בימינו, לדבריה, "נוצרו בנוער נורמות חדשות, נורמות של היתר, וכל בת שנוהגת בחברה הזאת בניגוד לנורמה המקובלת מרגישה עצמה כ'לא מוצלחת', כ'בתולה קדושה' שראויה לגנאי, ולכן אין היא מעיזה לחיות לפי הרגשתה". היא ציינה את הבעיות הפסיכולוגיות הנובעות מזה, את התסכול והרגשות האשמה, אך היא לא אמרה: "אסור!" היא לא אמרה "מותר, רק בתנאי של אחריות ונישואין, במסגרת של משפחה בלבד!". לא: מה שהדאיג אותה בעיקר היתה העובדה, שלא תמיד שלמה הבת עם מעשיה.

משטענו המדריכות שהנחיות אלו אינן מספיקות עבורן ושהן זקוקות להרבה יותר כדי לעמוד בפרץ, התשובה המרגעת היתה שעצם המבוכה, ועצם הדיון הלגיטימי עם הבנות, הם חלק גדול מן הפיתרון! בהדרכה "מבהירה" כזאת הן הוחזרו לעבודתן.

הזכות לחנך

הבעיה מסוכנת עוד יותר מאחר שישנם "הוגי-דעות" המעמידים, בכלל, את השאלה: האם זכאי אדם, או חברה, לבוא ולחנך? או, כלשונו של אחד הפרופסורים: "האם למורים ולמחנכים יש זכות לחנך לנורמות חברתיות?"

בכנס של מורים ועובדים סוציאליים ניתח אותו פרופסור, בהרצאתו, את הבעיה הזאת והגיע למסקנה הגיונית, לפיה אין לנו בעצם זכות של חינוך — לא לנורמות דתיות ולא לנורמות חברתיות. רק עם גמר הניתוח ההגיוני חזר בו המרצה וציין שכאן, בארץ, ישנם נימוקים המרככים את האיסור במקצת:

(א) במוחו של הילד הצעיר אין מקום לחלל ריק ואם לא נכניס בו, עד

גיל מסוים, ערכים חיוניים, תשפיע עליו חברה רעה ובמקום ערכים חיוביים ייווצרו אצלו כל מיני גישות שליליות;

(ב) ארצנו היא ארץ של מיוזג-גלויות בה כל עדה באה עם ערכים שונים וקיימת התנגשויות של תרבויות. איש איננו בטוח בערכים שלו, וקיימת סכנה של התדרדרות כללית. לכן כאן "מסוכן" לא לחנך ולכן יש לנו זכות מוסרית מסויימת לחנך עד גיל מסוים, בערך עד גיל 12-13.

אם נחשוב, איזה בלבול-מוחות קיים כאן ואיזה עולם ייצא מחינוך מסוג זה, יסביר אולי הדבר את מה שאנחנו רואים עכשיו ברחוב: מבוכה, אי-בטחון, חוסר ידע, חוסר נורמות חיוביות. מתרבות הנורמות השליליות היוצרות לחץ חברתי להתנהגות ההורסת את היחיד, את המשפחה ואת החברה בכלל.

מוכרחים לומר להם: "לא!"

מתברר שוב שרק היהדות הדתית היא היחידה המעיזה, בימינו, להגיד בפירוש את ה"לא". אף אחד אחר אינו בא בשם נורמות קבועות, נורמות שאינן ניתנות לשינוי בהתאם לנטייה האישית של אדם זה או אחר, בהתאם ל"חשק" או ל"מצב הרוח". אבל אנחנו מסוגלים לבוא ולומר: קיום יחסי-אישות, יחסי-מין, מותר רק במסגרת הנישואין. אז זה מותר וטהור ואילו כל מסגרת אחרת, היא בבחינת תועבה.

כמידה שאין אומרים את ה"לא" בגיל העשרה — ובימינו יש צורך גם להסביר את ה"לא" במידת האפשר — נוצר מצב ההורס את כל יסודות הנפש, שהם הבסיס להצלחת הנישואין וליחסי-אנוש בקרב המשפחה. נוער המתחיל ביחסי אישות בגיל העשרה, כשלא קיים אצלו עומק נפשי, בגרות נפשית, חש רק את הצד הגופני-החושני. הוא מתחיל לחשוב שהוא יודע "מה זאת אהבה", הרי הוא כביכול חי אותה, ואז נוצרים ציניות ולעג לכל אלה המתייחסים אל האהבה כאל עניין נפשי-רוחני, כלאמצעי לקירוב-לבבות.

קיבלתי פעם מכתב ממורה-אשה שהתנגדה בכל תוקף להגדרה שצינתי באתת ההזדמנויות: "אהבה היא פרח ענוג, המצריך טיפול וטיפוח מתמידים". "מה פתאום", היא טוענת, "אהבה מצריכה טיפוח? אהבה זאת אמוציה גופנית חזקה שאיננה מחייבת לא המשכיות ולא טיפוח. אהבה זה מין"!!! עם שלושה סימני קריאה גדולים.

ההסבר לגישתה הוא במכתב שלה עצמה, בו היא מציננת שבהיותה בגיל שש עשרה כבר "עמדה לצידה" אמא שלה בשעה שהיא היתה זקוקה לביצוע הפלה, ומאז כנראה היו לה כבר כמה "חברים" (אולי אחד בגיל 16, אחד בגיל 17, שלישי בגיל 18) ואם היא עכשיו בת 21, מי כבר יכול למנות את חבריה.

כל המנגנון הנפשי של קשר נפשי עמוק עם אדם אחד, שבמקרה של נישואין המין רק מחזק אותו, לא קיים אצלה כלל. היא "עקרה" מבחינה נפשית שכן בהעדר בגרות נפשית בגיל צעיר, הרגשת ה"אהבה" שלה התבססה רק על ההרגשה הגופנית. ארעיות הקשר עם בן-הזוג, ומקריותו הפכו אצלה לטבע שני ולא נוצרו אצלה כוחות נפש מספיקים כדי להתקשר בקביעות עם האחד, להקים משפחה ולהתמסר לה. לכן, בשמעה דברים על אהבה שיש בה המשכיות, המצריכה טיפוח ותשומת-לב, היא מכחישה זאת בשחצנות באמרה: "זהו שקר, צביעות, דבר כזה לגמרי לא קיים בעולם". ואמנם, נכון: בעולמה הנפשי ובתודעה שלה מושג כזה של אהבה, המורכבת ממשיכה הדדית ויחס נפשי כאחד, כלל וכלל אינו קיים.

רק במקרה של שליטה ביצר, כשתשוקות היצרים של גיל ההתבגרות מופנמים והופכים לחלומות, לגעגועים, להרגשות, לדמות אידיאלית שמצפים להיפגש אתה בעתיד ולקשור את כל החיים אתה, רק אז קיים היסוד הנפשי המתאים לחיי משפחה שיש בהם המשכיות ויציבות.

דור מסוכן לחברה

חיי משפחה בריאים אינם נוצרים מאליהם. הם מחייבים עומק נפשי, מסירות, נאמנות ואהבה הדדית, וכל זה נוצר בתקופת ההתבגרות בזכות השליטה העצמית.

רחל נריה / מול מכוכת המתירנות

ל"נסיונות" של לפני-החתונה, וליחס קל לחיי מין, יש השפעה הרסנית על חיי הנישואין אחר-כך. נעשות השוואות, "פלירטים", פזילות אל מחוץ למסגרת וגם בגידות. בכתים בהם ההורים אינם שלמים איש עם רעהו, בכתים של מריבות וסכסוכים, גדלים ילדים בעלי נפש מעורערת ומחוסרת בטחון — אם משום שהוריהם אינם מקדישים להם תשומת לב מספקת ואם מפני שלהיפך, כל אחד מבני הזוג משתדל למשוך את הילד לצידו על ידי פיתויים ומתנות, וכך נוצר חוסר-איזון. ילדים כאלה מחפשים תמיד את הסיפוק המיידית ואינם מסוגלים לשלוט ביצרם — והם חותרים, עוד יותר מאשר הוריהם, להנאה בלבד. הם עלולים ליהפך ל"הדוניסטים", למחפשי הנאות קלות ולצרכני סמים, כדי לחיות תמיד בעולם "מרגש": עולם "שכולו טוב".

דור כזה מסוכן לחברה, דור כזה לא יגדל חיילים איתנים ברוחם שידעו לחיות בתנאים קשים כשומרי בטחון המדינה וגבולותיה.

המשפחה היא היסוד, תשתית החברה. רק כשהתא המשפחתי כריא, יש סיכוי שיגדלו בו ילדים כגיאים בגופם וברוחם, ואלה יוצרים חברה כריאה.

הקשר — גופני ורוחני כאחד

התורה מנמקת את הצורך ביצירת האשה לא למען ה"פרו ורבו" בלבד אלא גם ב"לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו" — עזר שיוציא אותו מ"לבדיותו", מבדידותו הנפשית-הרוחנית, שיספק את הצורך הנפשי גם בידיד ורע בשעת שמחה או, חלילה, בשעת מצוקה. זהו היסוד של שיתוף-אמת בין שני בני הזוג. הקשר הוא גופני ורוחני כאחד.

הטוענים בשם חברת-המחר בה המשפחה אולי לא תהיה חיונית, או בשם החברה הפלוראליסטית, בה יחיו מבוגרים שאינם נזקקים לנישואין ומשפחה או משפחה עם הורה אחד בלבד, וגידול הילדים יהיה עניין של השלטון בלבד, כל אלה שוכחים שהיסוד הנפשי של צורך בנפש קרובה הוא יסוד ראשוני אצל האדם. יפה מגדיר את הדבר פרופ' רמון ארון בספרו המעניין, הדן בבעיות החברה המודרנית, בקידמה ואכזבותיה:

"מעולם לא בלט לעין-כל, באכזריותו, הניגוד בין סגנון החיים המקצועיים לבין סגנון החיים בחיק המשפחה, בין האנונימיות המאפיינת את הראשון – כלומר החיים המקצועיים – לבין האינטימיות השוררת במשפחה".

"עולם התעשייתי-המקצועי", קובע רמון ארון, "כל אחד חש שלמעשה בר-חילוף הוא במקצועו. הוא רק בורג קטן (שאם לא הוא יבוא מישהו אחר במקומו), ואילו רק בעיני הקרובים לו הריהו לעולם חסר תחליף. אין זה כי אם רק בחיק המשפחה מוצא לו היחיד מפלט מהרציונאליזציה של עבודתו, ואת החמימות המשחררת אותו מהרגשת הבדידות, הפוקדת אותו בתוך המון של יצורים כודדים".

דווקא בימינו, בעולם התעשייתי, זקוק האדם יותר מאשר אי-פעם לפינה אחת משלו, לפינה החמה של הבית. אנחנו, היהדות הדתית, שהמשפחה אצלנו היא היסוד של החיים – היסוד של חיי היחיד והיסוד של החברה – רק אנחנו יכולים להראות את הדוגמא החיה לכך והדבר תלוי בתנאי אחד: במידה שגם אנחנו, בני היהדות הדתית, נחיה את חיינו לפני הנישואין ואת חיי המשפחה שלנו במסגרת הנישואין, לא רק לפי "הבנתנו" ו"גישתנו האישית" אלא בדיוק כפי שהתורה ציוותה אותנו. על-ידי הצניעות לפני הנישואין ועל ידי שמירת חוקי-הטהרה אחרי הנישואין נוכל להגיע לכל העומק הנפשי, למלוא האהבה ולמלוא המסירות של חיי המשפחה.

אם נחיה את חיי המשפחה כיהודים שלמים אז יקרינו חיי המשפחה שלנו טהרה וקדושה, ואורם יבקיע אל רשות-הרבים וישפיע גם על החברה הכללית.

המשפחה המודרנית והבית היהודי

הנושא הפעם הוא "המשפחה המודרנית" בהדגשה על "המודרנית", כי למרות שכולנו חיים בעולם זה ובמידה מסוימת מושפעים מעולם זה, הרי בכל אופן אין המשפחה הדתית מייצגת את המשפחה המודרנית.

הכוונה היא יותר לאותו חוג המשמש למעשה כדוגמא להמוני העם מכיון שהוא נמצא, כרגע, במרומי החברה – הן מבחינת השכלה והן מבחינת מצבו הכלכלי הטוב. המוני העם רואים בו נושא לחיקוי ורוב רובו של הציבור, ביודעים או בלא-יודעים, מחקה את אותו החוג הנחשב כ"אליטה", כ"בחיר" החברה.

מכונת פרטית – או ילד נוסף

אנחנו חיים בעולם השפע. בתקופה של ימי המלחמה העולמית או מלחמת השחרור, הצנע שלט בכל שטחי החיים; ואולם בימינו, כולם שואפים להתקדם עוד ועוד כדי להשיג רמת חיים גבוהה יותר כתזונה,

לבוש, ריהוט, דיור, מכונית וכו'. כמובן, כל זה גורם מצד אחד לנוחיות מרובה ולהרחבת הודעת, אבל מוטב שנעצור לרגע ותשאל את עצמנו מה המחיר, שאנו משלמים עבור נוחיות זו של עולם השפע.

כשעה שאנו מעוניינים בכגד יפה נוסף, בשעה שאנו דואגים לרהיט יפה יותר, נראה לנו מלכתחילה שהכל הוא כאן רק יצר טוב, כי הרי כל זה תלוי בטעם טוב ובחוש אסתטי מפותח; אנחנו שוכחים לשאול באיזו מידה מחייבת אותנו השגת כל היפה והגוה לשנות אורח-חיים, ולעבוד יותר. מכונית פרטית משמעותה נוחיות מסכימלית, שהרי אפשר בזכותה להגיע מהר יותר למקום העבודה ולהספיק גם לבקר ידירים ולצאת לטיולים, אך אל נשכח שעל-מנת להשיג את הכסף לקניית המכונית צריכה האשה לצאת לעבודה ובגלל זה מתאחרת, או לגמרי אינה מתגשמת, הולדת ילד נוסף; ועם השגת המכונית אל נשכח שאחזקתה, המסים והדלק, שווים כמעט לחצי משכורתו של פקיד גבוה וכמשכורת שלמה של פועל בלתי מקצועי, דבר שמחייב את האשה לעמוד במתח כפול של עבודה בבית ועבודת-חוץ, ואף לוותר על הולדת ילד נוסף, או שהבעל חייב לעבוד שעות נוספות לשם כיסוי ההוצאות הקשורות במכונית ואז אין לו שהות להמצא בבית עם האשה והילדים.

ראיית האהבה כמטרה לעצמה

לצערנו, המושג של העולם המודרני על חיי המשפחה מצומצם ביותר. הבחורים והבחורות — חניכי הקולנוע והספרות המודרנית — מחפשים חברות ללא תוכן עמוק, ללא תשומת-לב מספקת לאישיותו של בן או בת הזוג, ובחרים אותם על פי מידת-המשיכה שלהם; לכן, גם אחרי הנישואין, לעתים אין הם מצליחים לקשור ביניהם קשר נפשי עמוק יותר.

הצעירים אינם רואים את האהבה כאמצעי לבניין המשפחה אלא כמטרה לעצמה וזה כבר, מלכתחילה, מצמצם את ראיית הנישואין כגורם ליצירת המשפחה.

במקרים רבים מחפש הזוג הצעיר את התוכן בחרץ: "לאן הערכ?" ואם, בנוסף על כך גם אין להם ילדים, קורה לעתים קרובות שכני-הזוג חדלים

למצוא עניין אחד בשני. זו הסיבה למספר הגדול של הגרושין, שאחוז גדול מהם (25%) חל כבר בשנתיים הראשונות אחרי הנישואין, ואחוז הגרושין בקרב משפחות ללא ילדים גדול עוד יותר.

רמת החיים הגבוהה מחייבת את עבודת האשה: החזקת המכונית והחזקת העוזרת מצריכות כבר כמעט משכורת שלמה, ולא תמיד עובדת האשה בשטח הנותן לה סיפוק נפשי.

אשה היוצרת בתחום עבודתה, כגון מדענית, רופאה, מורה, פקידה בכירה וכד', יכולה למצוא סיפוק בעבודה. אך ברוב המקרים עובדת האשה למען הכסף, ואז מהווה עבודה העבודה עול נוסף על עול החזקת הבית. אם עובדת האשה בגיל צעיר, כשיש לה ילד או שנים, גם העוזרת אינה יכולה למלא את מקומה ועול העבודה על האשה הצעירה הוא כפול.

אמהות מתלבטות

לשם מה כל זה? — הרי זה פשיטה: צריך להדביק את רמת החיים, אחרת הכסף לא יספיק. אביא כמה דוגמאות שנפגשתי בהן לאחרונה: לא מכבר ביקרתי אצל משפחה צעירה, הכוללת שני ילדים. האם התלבטה באוזני לגבי עבודה מחוץ לבית, ואז ספרה לי אמה שלפני מספר ימים ביקר אצלם זוג צעיר בו האשה היא עורכת דין והבעל אקדמאי המרוויח יפה. בשיחה בין שני הזוגות צחקו האורחים למארחיהם, על כך שהם יכולים להסתפק ברווחיו הזעומים של הבעל, ועוד עם שני ילדים. "איזה חיים הם אלה!" אמרו, להם אף המשכורת הכפולה כמעט שאינה מספיקה "מכיון שהם באמת יוצאים הרבה, מבליים יפה, יש להם מכונית וכו'". כך סיפרה לי האם, והוסיפה: "בתי כמעט השתכנעה, ויש לי רושם שהיא מתחילה לחשוב על יציאה לעבודה!"

אשה צעירה נוספת, שאני מכירה, היא פסנתרנית המרוויחה יפה, ובעלה פקיד בכיר. אשה זו טוענת שאינה יכולה להרשות לעצמה ללדת ילד שני, כי היא ובעלה חיים חיי חברה ערים: מוזמנים פה, מוזמנים שם, וזה מחייב

אותם גם לקנות מתנות וגם לערוך מסיבות לחבריהם; היא לא תרגיש טוב בחברה, אם תצטרך בגלל הולדת ילד להקטין את הכנסותיה או להינזר מחיי החברה שלה!

אשה צעירה אחרת, בוגרת אוניברסיטה, נישאה לפני שלוש שנים, ולה שני ילדים קטנים; היא ספרה לי שהחברה בה היא חיה, וכיניהם אפילו משפחות הוריה והורי בעלה, גינו אותה על שבמקום לעבוד מחוץ לבית ולכוש מוצרי מותרות היא מתמסרת לבניין המשפחה, וילדה שני ילדים בתוך פרק זמן קצר.

כל הדוגמאות האלה, שברובן עוסקות במשפחות צעירות לא-דתיות, מראות לנו כי התמורה שמשלמים עבור חיים נוחים, עבור חיי חברה עשירים ועבור רמת חיים גבוהה, באה על-פי הרוב על חשבון בניין המשפחה, הולדת ילדים, והעמקת התוכן של הבית.

העולם המודרני שואף לחיים קלים. אנשים נמנעים מלהקים משפחה גדולה יותר ולהרבות בילדים, כי זה מפריע "לחיות". רוצים להספיק לבקר ידידים, רוצים בבידור, רוצים בחופש. לכאורה חיי המשפחה המודרנית קלים ונוחים, אולם לא לאורך ימים.

הילדים הם התוכן

כרגע, האשה מוותרת על הולדת ילד בגלל בילוייה בהווה; אולם כעבור זמן מה יכול להתברר פתאום שהבית הוא ריק, על אף הריהוט היפה ועל אף המכונית המחכה בפתח הבית. דווקא בגלל חוסר ילדים בבית, הקשרים הנפשיים בין הבעל והאשה אינם מתחזקים; הוסף לזה את חיי החברה הערים בחברת נשים אחרות וגברים אחרים, והסכנה שהבעל ימצא מישהי "נאה הימנה" — ויסודות הבית יכולים, חס וחלילה, להתערער. תוכן בבית אין, אהבת הבעל בספק, והאשה עלולה להישאר כעבור זמן קצר, בגיל 30-40, בודדה מבחינה נפשית עם ילד אחד או שנים שכעבור זמן גדלים ואינם זקוקים לה עוד.

באותו זמן עצמו הזוג שבחר בדרך השניה ממשיך לחיות את חייו בצניעות ובסיפוק, כי בית שיש בו ילדים יש בו גם תוכן: הילדים משמשים כמלט המקשר ומחזק את הבית ויוצר את העניין המשותף של הבעל והאשה, את השמחה המשותפת בהתפתחות הילדים וגם את תווית הדאגה המשותפת, כשילד, חס וחלילה, חולה. בזכות הילדים הופך עולמם של בני הזוג להיות משותף יותר ושורשי יותר.

בטחון עצמי או "עשיית רושם"

היסוד לבריאות הנפש הוא יסוד הבטחון, בטחון באהבה. ידוע שתינוק, שמשום מה חסרה לו אהבת-אם כנה, עלול לסבול בגיל מבוגר מתסביכים נפשיים, שקשה לרפא. וילד שנדמה לו, בעקבות הולדת אח קטן, שאהבת אמו איננה מובטחת לו, כבר סובל מהרגשות אי-בטחון הגורמים להרגשת-נחיתות וכל הכרוך בה.

אין הכדל גדול בחוקי הנפש אם מדובר בילד או במבוגר. גם אצל המבוגר, ובמיוחד אצל נשים, היסוד של בטחון באהבה הוא יסוד עיקרי. אם, אצל המשפחות המודרניות, בטחון זה אין לו לפעמים על מה לסמוך, הרי זה הורס את נפש האשה וגורם במקרים קיצוניים לגרושין או, במקרים קלים יותר, לתופעות של אי בטחון עצמי אצל האשה ורצון להוכיח לעצמה שאף היא שווה משהו. אשה כזאת איננה יכולה להרשות לעצמה "לשחות נגד הזרם" (כגון הפסנתרנית בדוגמא שלנו), כי היא תלויה ב"מה תאמר החברה?". אשה כזאת מוכרחה להצטיין בתלבושת, בריהוט וברמת חיים, כדי לזכות בהכרת החברה וכדי "לעשות רושם" ולעמוד "על הגובה".

אשה כזאת מוכרחה גם לעבוד מחוץ לבית לשם חיפוש סיפוק נפשי, בניגוד לאשה בבית היהודי שיש לה מספר גדול יותר של ילדים והיא נהנית בתחום הבית שלה ומרגישה, שאף הולדת ילדים היא יצירה.

כל חיפוש אחרי בילויים חיצוניים ואחר פיצויים מחוץ לתחום המשפחה יביא רק פיצוי שטחי מאוד לשלוות הנפש שאיננה.

סוד השלווה הנפשית

לא מזמן ציינה באחזני עוכדת סוציאלית, המכירה מקרוב את חיי הבוהמה: "מעניין שאני מרגישה אצל הנשים הדתיות איזו שלווה נפשית, אף על פי שיש להן יותר ילדים ומצבן הכלכלי קשה ולא חסרות להן בעיות. את השלווה הזאת אינני מוצאת בחוגים שלנו".

היא לא ידעה את הסיבה לכך, אולם בשבילנו אין זה סוד; המשפחה היהודית החיה בקדושה, שגדלים בה ילדים שנולדו בטהרה, יודעת את סוד השלווה הנפשית. על אשה שחיה כך נאמר "בטח בה לב בעלה", וכן להיפך.

במשך כל הדורות חיתה המשפחה היהודית בתנאים כלכליים קשים ביותר ולפעמים גם בתנאים בטחוניים חמורים, אך ביסוד העיקרי — פנים הבית — הכל היה בסדר. לכן היה להם כוח לעמוד גם נגד הלחץ והצרות מבחוץ. היסוד הזה של אהבה כשרה ונאמנה בין בני הזוג נתן להם גם את היכולת לגדל את הילדים שנולדו להם באהבה, במסירות ובחיבה אין קץ, והמושג של "בית יהודי" ו"אידישע מאמע" אכן הפך לשם דבר.

רואים אנחנו, איפוא, שני עולמות זה מול זה: מצד אחד העולם המודרני שמטרותיו, לכאורה, חיוביות: יופי, תענוגות, נוחיות, כידור וכו', אך המחיר שמשלמים תמורת מטרות אלה כולל עבודה נוספת של האשה, הקטנת מספר הילדים בבית, וכתוצאה מכך צימצום תוכן הבית והרחקת השלווה המשפחתית.

לעומת זה אנו רואים את הבית היהודי, לדורותיו: בית שרמת החיים בו אמנם צנועה יותר אך היא מביאה, בזכות חיי המשפחה הטהורים, לשלווה נפשם של בני זוג כפרטים, וכסופו של דבר גם תורמת לבניין עם ישראל כולו.

אמהות בישראל

האמהות היו עקרות: שרה ילדה בגיל 100, ורבקה אחרי 20 שנות נישואין. על לאה נאמר "ויפתח ד' את רחמה" ומכאן למדו רבותינו שמלכתחילה עקרה היתה, וזכתה בבנים כפיצוי על העדר אהבת יעקב אליה; באשר לרחל — היא ביטאה את עומק שאיפתה לאמהות בביטוי הטראגי "הבה לי בנים, ואם אין — מתה אנוכי". ללא ברכת האמהות היו חייה חסרי משמעות בעיניה, על אף אהבתו הגדולה של יעקב. גם כשילדה את בנה הראשון, יוסף, היא לא הסתפקה בכך והנציחה בשמו את שאיפתה לתוספת-ברכה: "יוסף ה' לי בן אחר".

רבותינו ז"ל מסבירים כי מלכתחילה לא נתברכו האמהות בבנים, כי ה"הקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים". תפקידה של התפילה הוא ראשית כל ליצור, באדם עצמו, את ערגתו; את העומק הרגשי, שכתוצאה ממנו עולה התפילה ממעמקי הנפש. רצה הקב"ה שתכונה זו, של שאיפה לאמהות, תהיה עמוקה ומושרשת בקרב אמהות-האומה עד שיהא בה כדי לבסס ולחזק את אותה שאיפה לאמהות. אצל בנות-ישראל בכל הדורות.

כך היא ההתייחסות גם ליתר התכונות, שקבלו ביטוי חזק באופן מיוחד אצל האמהות על מנת שתתבטאנה, בעתיד, בדורות שיבואו.

האמהות — שותפות לייעוד

אשר להשתלבותן של אמהות בכניין עם ישראל, רואים חז"ל את שלושת האבות ואת ארבע האמהות כמניחי היסודות של בית ישראל. הם רואים את כולם כחטיבה אחת, וכך הם מפרשים את דברי בלעם המתפעל מעם ישראל השוכן לשכטיו:

"מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו:

צורים — אלה האבות, גבעות — אלה האמהות."

הנשים הינן שותפות לייעוד:

"אברהם מגייר את הגברים,

ושרי מגיירת את הנשים."

ומכאן החיפוש אחרי נשים אשר תתאמנה, מבחינת אופיין, לתפקיד הנעלה של הקמת עם "שיתברכו בו כל גויי הארץ".

ביחס לאברהם נאמר:

"כי ידעתיו למען אשר יצוה לבניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח י"ט).

רק בן של שרה יכול להיות מסוגל ליישם זאת, ולכן נאמר לאברהם:

"וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה" (בראשית י"ז, ט"ו).

מבחן החסד של רבקה

כשאברהם מחפש אשה ליצחק בנו הוא שולח את זקן-ביתו לארץ מולדתו, לחרן, ואליעזר קובע לעצמו שמבחן-האופי של האשה המיועדת ליצחק יהיה במידת החסד שבה.

רחל נריה / מול מבוכת המתירנות

ומה היה המבחן? — גם אם הוא יפנה אליה בצורה הגסה ביותר:

“הטי נא כדך ואשתה” (בראשית כ”ד ד),

והוא יהיה לגמרי פסיבי, היא תענה בצורה העדינה ביותר:

“שתה אדוני, וגם לגמליך אשקה” (שם, שם).

כאשר רבקה נוהגת כך, יודע העבד כי זוהי הנערה שחיפש:

“כי אותה הוכחת לעבדך ליצחק” (שם, שם).

מאין לקח אליעזר קנה-מידה כזה להתנהגות, לפיו גם אם פונים בחוצפה מירבית ניתן להיענות באדיבות מלאה?

זאת למד אליעזר, כפי הנראה, מאורח חייה של שרה, אשר היתה שותפה לאברהם בזריזותה ובמסירותה בהכנסת אורחים, ואשר טפלה, בסבלנות וסלחנות אין-קץ, באורחים הרבים שהתאכסנו בביתם — גם אם היו ביניהם, לפעמים, טרדנים גסים ביותר.

רבקה הוכיחה, בדבריה ובמעשיה, שהשאיפה שלה להיטיב עם אנשים בתנאי מצוקה, ורחמיה על בעלי-חיים, הם כל-כך עמוקים ומושרשים בנפשה עד שמצאה את הכוח לעמול במשימה הקשה ולהשקות את עשרת הגמלים, ספינות המדבר הצמאות, בזריזות ובחריצות. התורה מציינת את צורת פעולתה בביטויים: “ותמהר”, “ותרץ”, בדיוק כפי שהיא מציינת את התנהגותם של אברהם ושרה בשעת קבלת אורחים.

רבקה אמנו, ממשיכת דרכה של שרה

אין פלא, איפוא, שרבותינו ז”ל מוסרים לנו כי הסגולות שייחדו את אהלה של שרה, ושנעלמו מאז פטירתה, חזרו עם בואה של רבקה:

ארבעה דברים ייחדו את אהלה של האם הראשונה, של שרה-אמנו:

“ענן קשור על האוהל,

דלתות פתוחות לרווחה,

ברכה מצויה בעיסה,

ונר דולק מליל שבת עד ליל שבת."

הענן הרי זה אותו ענן ה', סמל הקדושה, סמל השכינה, המשרה בתוך האוהל אורה של עולם רוחני-ערכי המכוון את דרך החיים.

הדלתות הפתוחות לרווחה הם ביטוי לפתיחות שבלב, סמל למעשי צדקה וחסד; חסד בממון, באש"ל, ובאוזן הכרויה לשמוע את מצוקת הזולת.

הברכה המצויה בעיסה היא סמל לרווחה שהיא תוצאה של תכנון, חריצות ומסירות של עקרת הבית.

ונר דולק מליל שבת עד ליל שבת מראה על חיים מלאים בפעילות ובעשייה רבה, אשר אור היקרות של נרות השבת מאיר בהם בכל ימות השבוע.

משהביא יצחק את רבקה האהלה שרה אמו, וראה שכל התכונות הטובות אשר ייחדו את אהל שרה חזרו, נאמר בו: "ויאהבה, וינחם יצחק אחרי שרה אמו". זאת היתה ההמשכיות הנכספת.

הכרת הייעוד

ועוד תכונות משותפות היו לשרה ורבקה: האינטואיציה החינוכית, הכרת הייעוד ונחישות האופי להגשים את הייעוד, על אף הסבל הגדול הכרוך בכך: שרה מתאכזרת, כביכול, להגר ולישמעאל, ורבקה – לעצמה וליעקב.

כאשר שרה רואה סכנה לבית אברהם בשעה שהגר מתנשאת ליהפך לעקרת הבית ול"נותנת הטון", וכשהיא רואה סכנה פיסית ורוחנית כאחת מחברתו של ישמעאל ליצחק, היא אומרת לאברהם: "גרש האמה הזאת ואת

בנה". רבותינו ראו בזה את אחד מעשרת הנסיונות הקשים של אברהם אבינו, איש החסד המבצע את דרישתה של אשתו רק כאשר הקב"ה אומר לו: "כל אשר תאמר אליך שרה, שמע בקולה".

אף רבקה, כשהיא חוששת פן תעבור ברכת-אברהם אל עשו, שאיננו מתאים להקים את עם ה', היא אוזרת אומץ ונוקטת בדרכים מתוחכמות; היא מחפשת את יעקב בבגדי עשו ועושה הכל כדי שיעקב יזכה בכרכה, וכדי להציל את יעקב ואת ייעודו מידי עשו, הרוגז על גניבת ברכתו, היא משלחת את יעקב מן הבית ואינה רואה אותו עוד.

האמהות: דמויות להזדהות

ארבע האמהות שמשו, לאורך תולדות ישראל, כדמויות להזדהות; גם בשעת הדלקת הנר, ברגעי המתח של כניסת השבת, כשהאם היהודיה השילה מעל עצמה את דאגות היום-יום ונכנסה לעולם של שלווה וקדושה, היא היתה מזכירה את האמהות בתחינתה:

"...שמע את תחינתי, בעת הזאת, בזכות שרה ורבקה ורחל ולאה אמותינו".

ומה היתה תפלתה?

"שחיתן לנו ולכל ישראל חיים טובים וארוכים,

ותשכן שכינתך בינינו,

וזכני לגדל בנים ובני בנים חכמים ונבונים,

אוהבי ד', יראי אלקים, אנשי אמת זרע קודש בה'

דבקים ומאירים את העולם

בתורה ובמעשים טובים

ובכל מלאכת עבודת הבורא".

ביטוי נאמן לייחודן של אמהות בישראל ראה המשורר הלאומי ח"נ ביאליק בתפילתה זו של האם. בדבריו, בפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, ביאליק אמר:

"אמותינו הכשרות, בשפכן שיח לפני ד' בהדלקת הנרות של שבת, מה היתה תפלתן? — 'יהי רצון שתאורנה עיני בני בתורה!' מובטחני שאילו נגלה אלקים לאחת האמהות האלה בחלום, והיה שואל אותה בסגנון המקרא: 'שאלי מה אתן לך?' היתה זו משיבה כשלמה בשעתו: 'לא אשאל לא עושר ולא כבוד אלא, רבוננו של עולם, יהי רצון שתתן לבני לב להבין בתורה ודעת להבחין בין טוב ורע'."

מידת החסד

לפני זמן מה תיארה עיתונאית אחת את ביתה. היא כותבת:

"גדלתי בכית שבו עזרה לזולת, בכל צורה שהיא, היתה קודמת לכל. אל ביתנו התאספו עניים וקבצנים וכל שבוע, ביום קבוע, קבל כל אחד מהם עזרה בכסף ובמזון."

והיא מוסיפה ואומרת:

"עם היהודים היה מאז ומעולם עם של צדיקים בני צדיקים,

רחמנים בני רחמנים. מעשי צדקה נעשו גם על ידי אלה, שבקושי יכלו לוותר על הפרוטה" (ידיעות אחרונות, ד' מנחם אב, תשמ"א).

בשבת האחרונה, בעת ביקורי בקרית ארבע, שמעתי על מעשה חסד שעשתה אשה הרה, אם לשבעה ילדים בגילים 3 עד 16, אשר בחודש השמיני להריונה אימצה לה כחוק, אחרי טיפול מסור במשך שישה חדשים, תינוקת עוורת ומפגרת. בעלה הסכים עם מעשה זה אולם אמה ואחיותיה, שהכירו את תנאי חייה המאומצים גם בלאו הכי, ניסו למנוע אותה מן הצעד הזה. אבל היא אמרה לאמה: "אמא, ממי למדתי לעשות כך, אם לא ממך?" ואז נסתתמו טענותיהן.

את הרגשת הייעוד והנכונות להתמודד עם הסבל היהודי, גם בימינו, הדגימה יפה הגברת נעמי זורע, חברת קיבוץ מעגן-מיכאל. נעמי זורע שכלה שני בנים: האחד במלחמת ששת הימים, והשני — במלחמת יום הכיפורים.

והנה, באגרתה לבנות ישראל תחת הכותרת: "הכל צפוי והרשות נתונה", שנתפרסמה בסוכות תשל"ג, בעיצומה של מלחמת יום הכיפורים, היא מתארת בילוי משפחתי של שלושה דורות — מגיל שנה וחצי עד חמישים — על יד הבריכה בקיבוץ:

"באותם הרגעים חטפנו מלוא הפה נתח קטן מן הנצח הטוב מתוך הנצח-המחריד-הוד של עם ישראל.

כן, המחיר הנוראי היה כדאי כדי שנכדים, בנים, אבות וסבים יהודיים יוכלו להתרחץ בשלוה, ולו זמנית ביותר, בבריכה שלהם, בלב שדות כותנה המעובדים בידיהם של אנשי כפר יהודי המחנך את בניו להיות גבורים ואנשי אמת".

"לא יכבה בלילה נרה" (מש' לא, יז).

יש המפרשים את הפסוק הזה לאור המרטירולוגיה היהודית: גם בשעות חושך ואפלה, בשעות צרות ויסורים — הנר איננו כבה.

הנר המאיר של האם היהודיה ממשיך להאיר את הדרך ולחשוף את האור הפנימי היהודי, והוא תוכע להמשיך.

אף אנו תקוה, שתתקיים בנו הברכה שהיתה שרויה באהל של שרה אמנו:

הענן הקשור על האוהל,

דלתות פתוחות לרווחה,

ברכה בעיסה

ונר דולק מליל שבת עד ליל שבת.

"עוד נמשכת השדרשת מני אבות אלי בנים

ומני אמהות אלי בנות..."